

- 1 **פרשת חיי שרה** א וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
- 2 וּשְׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אֲרָבַע הוּא
- חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אֲבִרְהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וּלְבִכּוּתָהּ:
- 3 ג וַיִּקָּם אֲבִרְהָם מֵעַל פָּנָיו מִתּוֹ וַיְדַבֵּר אֶל-בְּנֵי-חֵת לֵאמֹר:
- 4 ד גֵּר-וְתוֹשָׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אֶחְזֶזת-קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלְפָּנָי:

b.a.; Bamidbar 13:22, Yeoşua 15:14, Şofetim 1:10).

Bir başka fikre göre buraya bu ismin verilmesinin sebebi, Mahpela Mağarası'nda gömülecek olan dört çifttir: Adam ve Hava, Avraam ve Sara, Yitshak ve Rivka, Yaakov ve Lea (Midraş – Bereşit Raba 58; Raşi). *Talmud*'a göre, Yeoşua 14:15'te sözü edilen [manevi] “dev” bizzat Avraam'dır (*Talmud Yeruşalmi* – Şabat 16:1) ve dolayısıyla “Dört'ün Şehri” ismi, dört müttefike – Avraam, Aner, Eşkol ve Mamre'ye denk gelir (14:13, 14:24; Midraş – Bereşit Raba 58). Bu isim daha ileri tarihlerde de kullanılmıştır; Nehemya 11:25. Günümüzde Kiryat Arba, Hevron'un hemen bitişiğindeki bir kentin adıdır.

Hevron – Buradan anlaşıldığı üzere, o dönemde Hevron'da yaşamaktaydılar. *Talmud* kaynaklı geleneğe göre, Sara, Son Sınav'dan (Perek 22) hemen sonra ölmüştür ve bu ana kadar son 12 yılı Hevron'da yaşamıştır. Anlaşıldığı üzere Avraam, Moriya'dan dönüş yolunda, kısa bir süre konaklamak için Beer-Şeva'ya uğramıştır (bkz. 22:19 açık.). Başka kaynaklara göre ise, o dönemde Beer-Şeva'da yaşamaktaydılar ve Sara, kocası ve oğluna ne olduğunu araştırmak için Yeruşalayim'e giderken uğradığı Hevron'da ölmüştür (*Sefer Ayaşar* s.64).

Sara'yı methetmek ve onun için ağlamak üzere – Bu pasuktaki “Sara” ve “onun” vurguları, Avraam'ın sevgili eşini, adıyla bütünleşmiş olan onurlu davranışlarını ön plana çıkararak methetmesini öğretmektedir. **Sara** ismi, onun tüm insanlığın prensesi olduğunu simgelemektedir (bkz. 17:15 açık.; *Keli Yakar*)

“Velivkota – Onun için ağlamak üzere” sözcüğünde, diğer harflere göre küçük yazılmış bir “Kaf” harfi görülmektedir. Bu da, Avraam'ın tüm ağlamaları ve üzüntüsünü aleni yapmadığını, kendine özel tuttuğunu vurgulama amaçlıdır.

Avraam'ın üzüntüsü sonsuzdur, fakat acısının büyük bölümü, kalbinin içinde ve evinin mahremiyetinde saklıdır (Hirsch).

Methetmek – İbranice *Lispod*. Bu sözcük, ölen birinin arkasından yapılan ve hayattayken yaptıklarından övgüyle söz edilen bir konuşmayı [*Esped*] ifade eder.

Geldi – Sara öldüğünde Avraam Beer-Şeva'daydı (Raşi; 22:19).

3. Avraam, Sara'ya bir mezar sağlamak için gözyaşlarını bir kenara bırakmıştır. Mezar yeri almak için Kenaan'ın oğlu Het'in (10:15) soyundan gelenlerle [Hitiler; bkz. 10:15 açık.] işbirliği yapması gerekiyordu. Çünkü o dönemde toprakların hakimi onlardı.

Ölmüş yakınının – Tam çeviriyle “ölüsünün”. Türkçe'ye tam çeviri kulağa hoş gelmediği için bu şekilde çevrildi. Devamında da aynı çeviri kullanılmaktadır.

4. **Yanınızda göçmen olarak yaşayan biri** – Pasuğun tam çevirisi “Ben sizin yanınızda bir yabancı [*Ger*] ve yerliyim [*Toşav*]” şeklindedir. Başka bir deyişle, “Ben hem başka topraklardan gelmiş bir yabancı, hem de aranızda yerleşmiş bir yerliyim” (Raşi). Tanrı'nın bu toprakları kendisine vereceğine dair sözünden sonra, Avraam'ın bir mezar yeri almak için Hitiler'e yalvarmasının gerekmesi, Tanrı'nın kendisine uyguladığı on sınavdan biridir (*Talmud* – *Sanedrin* 111a; Perek 22'nin başındaki açıklamalarda yer almayan başka bir görüş). Avraam mezarlık yeriyle ilgili isteğini, inanılmaz bir alçakgönüllülükle dile getirmiştir. Midraş'a göre Tanrı'nın cevabı da şöyle olmuştur: “Kendini onların önünde tevazuyla küçülttün. Emin olabilirsin – seni onların üzerinde bir efendi ve başkan haline getireceğim” (Midraş Agadol).

Avraam, her Yahudi'nin oynaması gereken iki

Haye Sara

23

[55. Sara'nın Ölümü]

¹ Sara 127 yaşına kadar yaşadı. Sara'nın yaşamının yılları [bu kadardı]. ² Sara, Kenaan ülkesindeki Kiryat Arba'da (Hevron) öldü. Avraam Sara'yı methetmek ve onun için ağlamak üzere geldi.

³ Avraam, ölmüş yakınının yanından kalktı ve Het oğullarına [şunları] söyleyerek konuştu: ⁴ "Ben sizin yanınızda göçmen olarak yaşayan biriyim" dedi. "Bana mezarlık arsası satın ki ölümden ölmüş yakınıma gömeyim".

23.

Peraşa, Yahudiler'in ölümlere olan saygısını ve geleceğe verdiği önemi anlatır. Bunlar Yahudilik'teki temel kavramlardır. Zira Yahudiler hiçbir zaman ne geçmişteki olayları reddeder, ne de geleceği gözardı ederler. Anlatım, Sara'nın ölümü ve Avraam'ın, eşinin büyüklüğüne yaraşır bir cenaze yapma arzusunun tanımlanmasıyla başlar. Uygun mezar yerini temin etmek için, Avraam, ağgözlü Efron ile pazarlık yapmak zorunda kalır ve sonunda fahiş bir fiyat ödemeyi mutlulukla kabul eder. Geçmişle ilgili bu görevini tamamladıktan sonra, bu kez geleceğe bakar ve Yitshak için uygun bir eş bulma sorumluluğunu yerine getirir.

☞ Sara'nın hayatı, ve mezar yerinin satın alınması

Sara'nın ölümü, Akeda'nın anlatımının hemen ardından verilmektedir. Hahamlarımız'ın açıklamasına göre, Tora bu yolla bize, Sara'nın başlıca ölüm nedeninin Akeda olduğunu öğretmektedir. Satan, Sara'ya; Avraam'ın Yitshak'ı gerçekten kurban ettiğini söylemiş ve Sara da büyük bir kederle ağlayarak ölmüştür (*Targum Yonatan*). Bu, Sara'nın ölümü sırasında Avraam ve Yitshak'ın neden orada olmadıklarını da açıklamaktadır.

Rabi Yaakov Kamenetsky, bu olayın Sara'nın "yanlışlıkla" vaktinden önce öldüğü anlamına gelmediğini açıklar. Zira Hahamlarımız'ın bildirdiğine göre, Yitshak da, Sara'nın yaşamını göz önünde bulundurarak, ileride Sara'nın öldüğü yaşa 5 yıl kala, ölümünün her an gerçekleşebileceğini düşünmeye başlayacaktır (bkz. 27:2 açık.). Ve elbette Sara'nın ölümü doğal olmasaydı, böyle bir şeyi söylemek de mümkün olmazdı. Dolayısıyla *Targum Yonatan*'ın sözlerini şu şekilde anlamamız gerekir: Sara'nın ölüm vakti, ne olursa olsun gelmiştir. Fakat ölümün gerçekleşmesi çeşitli yollarla olabilir. Sara'nın bu "vakitli" ölümü ise Akeda ile ilgili haberin gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bazı otoritelere göre, Sara son nefesini, canını Tanrı için feda edebilecek

kadar O'na bağlı olan bir oğul yetiştirmiş olmanın gururuyla vermiştir.

Tora'nın Rivka'nın doğumunu Sara'nın ölümünden hemen önce anlatması da dikkate değerdir. Bu durum, "Bir *Tsadik*, kendisinden sonraki doğmadan önce dünyadan alınmaz" prensibidir. Bu prensip, "Güneş doğar ve güneş batar" (Koelet 1:5) pasuğundan öğrenilir. Başka bir deyişle "Yeni güneş doğar; ve ancak sonra eskisi batar" (Sforno, *Baal Aturim*).

1. 127 yıl – Pasuğun tam çevirisi "Sara'nın yaşamı, yüz yıl, yirmi yıl ve yedi yıl oldu; Sara'nın yaşamının yılları [bunlardı]" şeklindedir. Raşi, "yıl" sözcüğünün pasukta üç kez tekrar edilmesinin, Sara'nın hayatının üç farklı dönemine işaret ettiğini söyler. Bu dönemlerin her biri kendi başına bir özellik taşır ve aynı zamanda her dönem, kendisinden önceki dönemin de belli bir özelliğini de paylaşır. Sara yüz yaşındayken yirmi yaşındaki gibi günahsızdı [bir kişi yirmi yaşına kadar ilahi cezalara çarptırılmaz], ve yirmi yaşındayken [kozmetik malzeme kullanmayan ve güzelliği tamamen doğal olan] yedi yaşındaki biri gibi güzeldi (*Hizkuni*). Rabi Moşe Feinstein, bir çocuğun güzelliğinin saf olduğunu ve kimseyi baştan çıkarma amacı taşımadığını söyler. Sara'nın büyüklüğünün bir bölümü, bir yetişkin olarak nefes kesici bir güzelliğe sahip olduğu halde, onu gören herkesin, saflığını ve masumiyetini anlamasıydı.

2. Kiryat Arba'da – Bkz. 35:27. Hevron'un orijinal ismi buydu; bkz. Yeoşua 14:15, Şofetim 1:10. Ayrıca Yeoşua 15:54, 20:7. Kiryat Arba ismi, tam olarak "Dört'ün Şehri" ya da "Arba'nın Şehri" anlamına gelir. Bazı otoritelere göre Arba, bu bölgede yaşamış bir grup devin atasıydı (Yeoşua 15:13, 21:11) ve buna göre Arba, "Anak – Dev" olarak bilinen kişilerin en büyüğüydü (İbn Ezra b.a.; Yeoşua 14:15, Raşi o.a.). Burasının "Dört'ün Şehri" olarak bilinmesi için bir başka olası sebep, burada yaşamış olan dört dev – Şeşay, Ahiman, Talmay kardeşler ve babaları da olabilir (Raşi

ה וַיַּעַנּוּ בְנֵי־חַת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: וְשָׁמַעַנּוּ 5-6
 | אַדְנִי נָשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחָר קִבְּרֵנוּ קֶבֶר
 אֶת־מֵתְךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְּרוֹ לֹא־יִכְלָה מִמֶּךָ מִקְבֵּר מֵתְךָ:
 7-8 וַיִּקָּם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לְבְנֵי־חַת: ה וַיְדַבֵּר אֹתָם
 לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת־מֵתִי מִלִּפְנֵי שְׁמֻעֹנִי
 9 וּפְגַעוּ־לִי בְּעַפְרוֹן בֶּן־צֹחַר: ט וַיִּתֵּן־לִי אֶת־מַעְרַת הַמַּכְפֶּלֶה
 אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שְׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם
 10 לְאַחֲזֹת־קֶבֶר: י וַעֲפְרוֹן יָשָׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חַת וַיַּעַן עַפְרוֹן הַחִתִּי
 אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חַת לְכָל בָּאִי שֹׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר:
 11 יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמַעֲנִי הַשְׂדֵה נְתַתִּי לָךְ וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר־בוֹ לָךְ
 נְתַתִּיהָ לְעֵינִי בְּנִי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָךְ קֶבֶר מֵתְךָ: יב וַיִּשְׁתַּחוּ
 12 אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ: יג וַיְדַבֵּר אֶל־עַפְרוֹן בְּאָזְנֵי
 13 עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוֹ שְׁמַעֲנִי נְתַתִּי כֶּסֶף הַשְׂדֵה
 קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה: יד וַיַּעַן עַפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם
 14 לֵאמֹר לוֹ: טו אֲדֹנִי שְׁמַעֲנִי אֶרְבַּע מֵאֹת שְׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי
 15 וּבֵינֶךָ מִזה־הוּא וְאֶת־מֵתְךָ קֶבֶר:

malı bölmeme teklifini memnuniyetle karşılar ve tüm arsayı Efron'un önerdiği paranın tamamını vererek alır (Ramban).

Sonraki pasukların da göstereceği üzere, Efron'un aleni cömertliği aslında sadece bir göstergedir. Avraam'a orayı armağan etmek gibi bir niyeti hiçbir zaman olmadığı gibi, ikiyüzlü davranıp, Avraam'dan o topraklar için çok yüksek bir bedel bile istemiştir (bkz. s.p. açk.). Hahamlarımız'ın belirttiği gibi, dürüst insanlar az konuşur fakat çok iş yapar (bkz. 18:5 açk.). Diğer yandan kötüler çok şey vaad eder, ama söylediklerinin küçük bir bölümünü bile yerine getirmez. Meshetmeyi önerirler ama kaplarında bir damla bile yağ yoktur.

Yurttaşlarımın gözü önünde – Efron'un iması şöyledir: “Bak Avraam; bu cömert teklifimi

neden insanlarımlarımın gözü önünde yaptığımı anladığından eminim. Takdir edersin ki bu değerli yeri bedava vermem beklenemez” (Aamek Davar). Avraam, Efron'un üstü kapalı mesajını anlamıştır. Bu nedenle halkın önünde şükranlarını sunmak için törensel bir hareketle bir kez daha eğildikten sonra, sadece Efron'a ve onun kazanç endişelerine yönelir. Avraam bu kez, onunla mağara yerine arsa hakkında konuşur ve tüm bedelini ödemeyi teklif eder.

15. Şekel – 22.8gr.a denk bir ağırlık birimidir. Dolayısıyla Avraam'ın bu alışverişte ödediği gümüş miktarı, 9.12kg'dır. O dönemdeki arazi fiyatları göz önünde bulundurulduğunda, bu fiyat oldukça aşırıdır. Zira, örneğin Kral Omri, tüm Şomron [Şeria] bölgesi için 6000 şekel ödemişti (Melahim I 16:25). Peygamber Yirmeyau ise en

⁵ Het oğulları, Avraam'a, kendisine [şöyle] diyerek cevap verdiler: ⁶ “*Dinle bizi efendim. Sen bizim aramızda Tanrı'nın bir başkanıdır. Ölmüş yakını en seçkin mezarlığımıza göm. Aramızdan hiç kimse, ölmüş yakını gömmen için mezarlığını senden esirgemeyecektir*”.

⁷ Avraam kalktı ve yerel halka – Het oğullarına – [doğru] eğildi. ⁸ Onlarla konuşarak “Eğer önündeki ölmüş yakını gömmem için gerçekten yardım etmek istiyorsanız, beni dinleyin ve Tsoar oğlu Efron'a benim adıma ricada bulunun” dedi. ⁹ “Arazisinin kenarındaki kendisine ait olan Mahpela Mağarası'nı bana satsın. Burayı sizin huzurunuzda, tam fiyatıyla, mezarlık arsası olarak bana versin”.

¹⁰ Efron, Het oğullarının arasında oturmaktaydı. Hiti [ulusundan] Efron, Het oğullarının huzurunda Avraam'a, şehir kapısına gelen herkesin duyabileceği şekilde cevap verdi: ¹¹ “*Hayır; efendim, beni dinle. Sana araziyi verdim. İçindeki mağarayı da sana verdim. Onu sana yurttaşlarının gözü önünde verdim. Ölmüş yakını göm*”.

¹² Avraam yerel halkın önünde eğildi. ¹³ Yerel halkın duyabileceği şekilde Efron'a konuştu: “Önce beni bir dinlesen...” dedi. “Arazinin parasını veriyorum; al benden. Ölmüş yakını oraya [ancak sonra] gömeceğim”.

¹⁴ Efron Avraam'a, kendisine [şöyle] diyerek cevap verdi: ¹⁵ “*Dinle beni efendim. 400 gümüş şekel değerinde bir toprak, seninle aramızda nedir ki? Ölmüş yakını göm*”.

rolü singeler. Bir yandan – tıpkı Yirmeyau'nun, sürgünün eşliğindeki halkın yapmasını istediği gibi (Yirmeyau 29:7) – o ülkenin yerel halkından biri olduğundan, o ülke yararına çalışıp, refahı için dua etmelidir. Fakat, diğer yandan da bu dünyadaki her Yahudi Tanrı'ya bağlı olması gerektiği ve amaçları Tora tarafından belirlendiği için “farklı”dır. Bu sebeple Yahudiler, kendi özel inanç ve değerleri sebebiyle içinde bulundukları kültürler tarafından dışlanmaya da hazırlıklı olmalı, kendisine ait benzersiz sorumluluğu alma uğruna başkaları tarafından “yabancı” olarak algılanmayı göze alabilmelidir (Rabi Yosef Dov Soloveitchik).

Mezarlık arsası – Ya da “mezar”, “kabir”, “gömüt”. İbranice **Ahuzat Kaver**. **Ahuza** sözcüğü, burasının aileye ait olduğu ve nesilden nesile geçtiğini belirtir.

5-6. Hiti, Avraam'a son derece saygılı davranmışlardır. Avraam kendisini hem bir yabancı hem de bir yerli olarak alçakgönüllü bir şekilde tanıtmıştı. Yerel halk ise ona “Tanrı'nın bir başkanı” sıfatıyla hitap ederek, Tanrı'nın temsilcisinin hak ettiği bir saygıyla karşılamakta, hatta ona ailelerine ait mezar yerlerini vermeyi bile teklif etmektedirler.

7-9. Avraam, onların cömert cevapları için minnettarlığını bildirdikten sonra, istediği belirli bölgeyi dile getirmektedir. Zengin ve ayrıcalıklı bir kişi olan Efron'un atasal mirasını satmayı kabul etmesi beklenir bir davranış olmadığından, Avraam isteğini doğrudan ona yöneltmek yerine,

şehir halkının Efron'dan kendi adına ricada bulunmalarını istemiştir.

7. Yerel halk – Tam çeviriyle “ülkenin halkına”.

8. Efron – Yeruşalayim'in yaklaşık 11km. kuzeybatısında Efron Dağı olarak bilinen bir yer olması dikkat çekicidir (Yeoşua 15:9; Divre Ayamim II 13:19).

9. Mahpela Mağarası – Tam anlamıyla “[İki ile] Çarpım Mağarası” ya da “[İkiye] Katlama Mağarası”. **Mahpela** kelimesinin anlamı “çift”tir. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi, ya bir üstte bir altta olmak üzere iki oda içermesidir, ya da buraya gömülmüş veya gömülecek çiftlerdir (*Targum; Talmud* – *Eruvin* 53a; Raşi; bkz. p. 2 açk.). Bu isim, aynı zamanda tüm bu alan için de kullanılmaktaydı; p. 17, 19. Geleneğe göre Adam ve Hava da burada gömülüdürler (*Talmud Yeruşalmi* – *Taanit* 4:2). Günümüzde halen ziyaret edilebilmektedir.

11. Hayır; efendim – “Onu satın alman gerekmiyor” (Raşi). Efron, yalancı bir nezaketle, tüm toprakları armağan olarak vermekten onur duyacağını belirtmektedir.

Avraam ise, sadece mağarayla ilgilenmektedir; yanındaki arsanın ise Efron'da kalmasında sakınca yoktur. Diğer yandan Efron – belki alicenaplığı belki de paragözlüğü sebebiyle – arsayı da mağarayla birlikte vermeyi önermektedir. Sadece mezar olarak mağaraya sahip olup, yanındaki arsayı bir başkasının iyeliğinde bırakmak, Avraam'a yakışmayacaktır. Avraam, Efron'un

טו וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל-עֶפְרֹן

וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת-הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר בְּאָזְנֵי בְנֵי-חֵת

אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לִסְחָר: שְׁנֵי יוֹ וַיִּקֶּם | שָׂדֵה

עֶפְרֹן אֲשֶׁר בַּמִּכְפֶּלֶה אֲשֶׁר לִפְנֵי מִמְרָא הַשָּׂדֵה וְהַמְעָרָה
אֲשֶׁר-בּוֹ וְכָל-הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֵה אֲשֶׁר בְּכָל-גְּבֻלוֹ סָבִיב:

יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינָי בְנֵי-חֵת בְּכָל בָּאֵי שַׁעַר-עִירוֹ:

יט וְאַחֲרֵי-כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת-שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל-מַעְרַת שָׂדֵה

הַמִּכְפֶּלֶה עַל-פְּנֵי מִמְרָא הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: כ וַיִּקֶּם

הַשָּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר-בּוֹ לְאַבְרָהָם לְאַחֲזֵת-קֶבֶר מֵאֵת

בְנֵי-חֵת: ס

א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בִּימֵים וַיְהִי בֶרֶךְ אֶת-אַבְרָהָם בְּכָל:

ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-עֶבְדּוֹ זֶקֶן בֵּיתוֹ הַמִּשְׁל בְּכָל-אֲשֶׁר-לוֹ

שִׁים-נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי:

rine almıştır. Fakat Yitshak'ın eşi de, annesi gibi değerli – “Yahudi toplumunun bir sonraki Sara'sı” olmalıdır. Zira bu kişi, sadece bir eş veya bir anne değil, aynı zamanda bir Ulus Annesi olacaktır. Böyle bir kadını bulmak için, Avraam, kendisinin ve Sara'nın ailesine yönelir. Bir seçim yapması için de Eliezer'i görevlendirir. Eliezer, sadece güvenilir bir hizmetkar değil, aynı zamanda Avraam'ın evinde, bir “*Ros Yeşiva* – *Yeşiva Başkanı*” konumundadır. Avraam'ın öğretisini başkalarına aktarma sorumluluğunu üstlenmiştir ve kendisine Avraam'ın hayatını örnek almıştır. Yahudi toplumunun gelişimindeki bir sonraki evreyi belirleyecek Tanrısal yardıma da, ancak bu statü ve anlayış düzeyindeki bir kişi layık olabilecektir.

1. Her şeyle – İbranice *Bakol*. Tanrı, Avraam'a her şeyi vermiştir – zenginlik, mal, mülk, onur, uzun ömür ve çocuklar. Eksik olan tek şey, onurunu ve statüsünü devredeceği oğlunun çocuklarını görmemiş olmasıdır (Ramban).

Raşi, bu kelimenin [*Bakol*] sayısal değerine [52] işaret eder. Bu değer ayrıca, “*Ben* – *Oğul*”

sözcüğününkiyle de aynıdır. Zira Avraam'ın tüm zenginliği, arkasından bir takipçisi gelmedikçe, kendisi için hiçbir şey ifade etmemekteydi. Bunu, Tanrı'ya söylemiş olduğu şu sözlerde de görmekteyiz: “*Çocuksuz olmaya devam ettiğim sürece bana ne vereceksin ki?*” (15:2). Başka bir deyişle, “*çocuksuz olduğum sürece bana verdiğin şeylerin ne değeri var?*” (*Akedat Yitshak*).

2. Evinin baş hizmetkarı – İbranice *Zekan Beto*. Tam çeviriyle “*evinin yaşlısı*”. *Talmud* geleneğine göre, bu bölümde ismi açıklanmayan söz konusu kişi Eliezer'dir (15:2; *Targum Yonatan*; *Talmud* – *Yoma* 28b; Raşi). Bundan 60 yıl öncesinde bile, Eliezer, Avraam'ın en güvendiği hizmetkarıydı (bkz. 15:2). Şimdi ise, Eliezer, sadece “baş hizmetkar” değil, aynı zamanda evin yaşlı insanlarından da biridir.

Uyluğumun altına – Bu, ant içerken genel olarak kullanılan bir şekildir; bkz. 47:29. Tanah'ta çok kullanılan deyimine göre, çocuklar babanın “uyluğundan” çıkarlar. “*Çocuklar*” için kullanılan bir tabir de “*Yotsee Yereh* – *Uyluktan Çıkanlar*”dır (46:26, Şemot 1:5, Şofetim 8:30).

¹⁶ Avraam Efron'un demek istediğini anladı. Avraam Efron'a, Het oğullarının huzurunda konuşmuş olduğu gümüşü tarttı: tedavülü mümkün şekilde 400 şekel.

¹⁷ [Böylece] Efron'un, Mamre'nin bitişiğinde bulunan Mahpela'daki arazisi – hem arazi, hem içindeki mağara, hem de arazide bulunan ve çevresindeki tüm sınırının içinde kalan bütün ağaçlar – [Avraam için] tartışılmaz mülk olarak onaylandı. ¹⁸ Avraam'ın yaptığı bu alım, şehrinin kapısına gelmiş olan tüm Het oğullarının gözleri önünde [gerçekleşmişti]. ¹⁹ Ve daha sonra Avraam, eşi Sara'yı, Kenaan ülkesinde, Mamre'nin (Hevron) bitişiğinde bulunan Mahpela arazisindeki mağaraya gömdü.

²⁰ Arazi ve içindeki mağara, böylece Het oğullarından [satın alınıp], Avraam için tartışılmaz mülk olarak, mezarlık arsası şeklinde onaylanmış oldu.

24 [56. Yitshak İçin Bir Eş]

¹ Avraam ihtiyarlamış, yaşı ilerlemişti. Tanrı Avraam'ı her şeyle mübarek kılmıştı.

² Avraam, sahip olduğu her şeyi yöneten, evinin baş hizmetkarına "Lütfen elini uyluğumun altına yerleştir" dedi.

azından Mahpela arazisi boyutlarındaki bir alan için sadece 17 şekel ödemişti (Yirmeyau 32:9). Bir karşılaştırma olması açısından, o döneme en yakın kanuni sistem olan Hammurabi Kanunları'na göre, bir işçinin yıllık maaşı 6-8 şekel arasında değişmekteydi.

Seninle aramızda nedir ki? – Son derece büyük bir bölgeyi satın alabilecek kadar yüksek bir miktarı "özellikle" söyledikten sonra, Efron "Bizim gibi iki iyi arkadaş arasında, 400 gümüş şekelin ne önemi var?" diyerek durumu hafifletmeye çalışmaktadır (Raşi).

16. Efron'a – İbranice'de "o" sesini veren "Holem" noktası iki farklı şekilde yazılabilir. Bunlardan birine göre sadece harfin üzerine gelen bir nokta kullanılır. Diğer şekilde ise fazladan bir "Vav" harfi ve üzerinde bir nokta bulunur. (Bkz. *İbranice Okuma Rehberi*) Her ikisi de aynı sesi verir. Tüm bölüm boyunca, "Efron" sözcüğündeki "o" sesi için "Vav" harfli şekil kullanılmıştır. Fakat burada – yani paranın el değiştirdiği yerde – "Vav" kullanılmamaktadır. Tora bu küçük nüansla, Efron'un önemini yitirdiğini belirtmek istemektedir. Efron önce arsayı armağan etme teklifinde bulunmuş, fakat sonra açgözlü kişiliğini ortaya çıkararak, değerinin kat kat üstünde satmıştır. Bununla da kalmayarak, Avraam'dan "büyük şekellerle" ödeme yapmasını istemiştir. Bunlar, "Over Lasoher – Tedavülü mümkün" – oldukça büyük boyutlu ve **Kentarin** olarak bilinen şekellerdi. *Talmud*'un (Bava Metsia 87a) açıkladığı gibi, Avraam'ın ödeyeceği her bir şekel, 2500 normal şekel değerindeydi (Raşi). Dolayısıyla Avraam, mağara için, 1 milyon normal şekel ödemiştir.

Bu, Avraam'ın Sara'ya duyduğu sevgiyi gösterir.

Onun için en iyi mezar yerini seçmiş ve fiyatı üzerine tartışmaya bile girmemiştir. *Midraş*'ın ortaya koyduğu gibi burası, Kutsal Topraklar'daki, Yahudiler'e ait olduğu tartışmasız olan üç yerden biridir: Mahpela mağarası, Bet-Anikdaş'ın yeri ve Yosef'in mezarı, hiç pazarlık yapılmadan ve karşılıkları tamamen yasal yollarla ödenerek satın alınmış yerlerdir.

17. Mamre'nin bitişiği – *Hizkuni*. Bkz. 13:18 ačk. Josephus, "Mamre Ağacı"nın, Hevron sınırından yaklaşık 1.2km uzaklıkta olduğunu kaydeder (*Savaşlar* 4:9:7).

Onaylandı – İbranice *Vayakom*. Tam anlamıyla "kalktı / yükseldi". *Midraş*, bu sözcüğü tam anlamına göre değerlendirir. Arsa, alelade biri olan Efron'un mülkü olmaktan çıkarak, ülkenin asıl sahibinin – Avraam'ın – mülkü olma düzeyine "yükselmiştir".

19. Bu olayların Kenaan topraklarında gerçekleştikleri açık olmasına karşın, Sara'nın orada gömüldüğünün yeniden belirtilmesinin nedeni, bu toprakların herhangi bir yerinde gömülmenin, gömülen kişinin değerini yansıttığını vurgulamaktır (*Aamek Davar*).

24.

1-10. Yitshak için bir eş bulma görevi.

Avraam kendi üretken yaşamının sonuna yaklaşmaktadır. Sara öldüğünde, Yitshak 37 yaşındadır. Avraam da oğlu Yitshak'ın *Akeda*'da kurban edilmesi fikrinden rahatsız olmuştur; çünkü Yitshak ölse, soyunu devam ettireceği [ve Sara'nın doğurduğu] hiç kimse olmayacaktır. Bunun üzerine Avraam, Yitshak'a bir eş bularak, ona iyi bir gelecek sağlama sorumluluğunu üze-

3 וַאֲשַׁבֵּיעַךְ בֵּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
 וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִבָּנוֹת הַכְּנַעֲנִי
 4 אֲשֶׁר אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: ד כִּי אֶל-אֶרֶצִי וְאֶל-מִוְלַדְתִּי תֵלֵךְ
 5 וְלִקְחַתָּ אִשָּׁה לְבָנִי לִיצְחָק: ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוֹלִי
 לֹא-תֵאבְדָה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל-הָאָרֶץ הַזֹּאת הִהְשַׁב
 6 אָשִׁיב אֶת-בְּנִךְ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יִצְאָתָּ מִשָּׁם: ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 7 אַבְרָהָם הַשָּׁמַר לְךָ פֶּן-תִּשְׁיֵב אֶת-בְּנִי שָׁמָּה: ז יְהִינָה | אֱלֹהֵי
 הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לָקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאָרֶץ מִוְלַדְתִּי וְאֲשֶׁר
 דִּבֶּר-לִי וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע-לִי לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ אֶתֵּן אֶת-הָאָרֶץ
 הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכָו לִפְנֵיךָ וְלִקְחַתָּ אִשָּׁה לְבָנִי מִשָּׁם:
 8 ח וְאִם-לֹא תֵאבְדָה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנָקִיתָ מִשְׁבַּעְתִּי
 9 זֹאת רַק אֶת-בְּנִי לֹא תִשָּׁב שָׁמָּה: ט וַיֵּשֶׁם הָעֶבֶד אֶת-יָדוֹ
 10 תַּחַת יָרֵךְ אַבְרָהָם אֲדָנָיו וַיִּשְׁבַּע לוֹ עַל-הַדָּבָר הַזֶּה: שְׁיִשִּׁי
 י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גִּמְלִים מִגִּמְלֵי אֲדָנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל-טוֹב
 אֲדָנָיו בִּידּוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל-אֲרָם נַהֲרִים אֶל-עֵיר נָחוֹר:

tüm servetini Yitshak'a devrettiğini belirten bir belge yazmış ve bunu Eliezer'e verip müstakbel dünürlerine göstermesini istemiştir (Raşi). Bir görüşe göre "en iyi şeyler" tanımı, çeşitli altın ve gümüş eşyaları ifade eder.

Eliezer bunları almak için izne gerek duymamıştır; zira Avraam ona bu görevde her türlü yetkiyi zaten vermiştir (Sforno). Raşbam ise, bu tanımın, Avraam'ın bazı önemli adamlarını ifade ettiğini belirtir (krş. p. 33).

Nahor'un Şehri – Bazılarına göre burası, Avraam'ın kardeşi Nahor'un (11:27, 11:31) bu dönemde yaşadığı yer olan Haran'dır (11:28, Ramban o.a.).

Rivka'nın ağabeyi Lavan'ın da Haran'da yaşamakta olduğunu görmekteyiz (27:43, 28:10, 29:4). Burası Hevron'dan yaklaşık 830km. kadar kuzeyde kalmaktadır. Diğer yandan, antik Mari

belgelerinde adı geçen ve bir ihtimal Haran'ın çevre şehirlerinden biri olan Nahur isimli bir şehrin varlığı da dikkat çekicidir.

Aram Naarayim – Tam çeviriyle "Nehirler Aram'ı". Bu şekilde adlandırılmasının sebebi, Aram adlı bu bölgenin Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalıyor olmasıydı (Raşi). Burasının Fırat'ın büyük kıvrımı içinde kaldığı sanılmaktadır. Bkz. ö.a.

³ “Oğluma eş olarak, aralarında oturmakta olduğum Kenaaniler’in kızlarından [birini] almaya-
cağına dair, Göklerin ve Yeryüzünün Efendisi Tanrı’nın adına sana yemin ettireceğim. ⁴ Aksine;
anayurduma, doğduğum yere gidecek ve oğluma – Yitshak’a – oradan bir eş alacaksın”.

⁵ “Ya [uygun göreceğim] kız, ardından bu ülkeye gelmek istemezse?” diye sordu hizmetkar.
“Oğlunuzu, ayrılmış olduğumuz ülkeye geri götüreyim mi?”

⁶ Avraam ona “Bu konuda çok dikkatli ol!” dedi. “Oğlumu sakın oraya geri götürme! ⁷ Beni
babamın evinden ve doğduğum ülkeden alan, benimle konuşup bana ‘Bu ülkeyi senin soyuna
vereceğim’ sözleriyle yemin eden Göklerin Efendisi Tanrı – O Meleği’ni senin önünden göndere-
cektir. Ve sen, [bu sayede] oğluma oradan bir eş alacaksın. ⁸ Eğer kız senin ardından gelmeyi iste-
mezse, bu yemininden muaf olursun. Ama oğlumu oraya [hiçbir şekilde] geri götürmeyeceksin!”

⁹ Hizmetkar, elini efendisi Avraam’ın uyluğu altına yerleştirdi ve bu konuda kendisine
yemin etti. ¹⁰ Hizmetkar, efendisinin develerinden on tanesini aldı ve yola koyuldu.
Efendisinin en iyi şeyleri elindeydi. Kalkıp, Nahor’un şehri Aram Naarayim’e gitti.

Dolayısıyla “uyruk”, erkek üreme organını ifade etmektedir. *Talmud* geleneğine göre, hizmetkar yemin ederken elini, antlaşmanın [*Berit-Mila*] kutsal işaretinin yakınına (Saadya Gaon; krş. Abravanel) yerleştirecektir.

Berit-Mila, Avraam’ın Tanrı’dan aldığı ilk emirdir ve kendisi bu emri büyük acılar çekerek yerine getirmiştir. Bu bakımlardan, Berit-Mila, Avraam için özel bir kutsiyet taşımaktadır.

Ancak daha ileri dönemlerde yemin edilirken, elin Sefer-Tora ya da Tefilin gibi kutsal bir şeyin üzerine yerleştirilmesi yöntemi kullanılmaya başlanmıştır (*Talmud* – *Şevuot* 38b; *Targum Yonatan*; Raşi). Bazı otoritelere göre ise bu, bir itaat belirtisidir (İbn Ezra).

3. Kenaaniler’in kızlarından – Kenaaniler’in reddedilmesinin sebebi, onların putperest olmaları değildir. Zira Avraam’ın Haran’daki ailesi de putlara tapmaktadır. Avraam’ın asıl endişe ettiği şey, Kenaanlılar’ın ahlaki yozlaşmışlıklarıdır.

Putla tapma, entellektüel bir sapmadır ve bu sebeple tedavi edilebilir; fakat ahlak, etik ve alçakgönüllülük konusundaki eksiklikler, bir insanın tüm doğasını etkiler ve bir kadını “Yitshak’ın eşi” olabilme konusunda yetersiz kılabilir (*Deraşot Aran*, Hirsch o.a.).

Sana yemin ettireceğim – Avraam çok yaşlı olduğunu göz önünde bulundurarak, Eliezer geri gelmeden önce ölebileceğinden endişe duymuştur.

Bununla bağlantılı olarak, edilen yemin, planların Avraam’ın yokluğunda bile yerine getirileceğinin garantisini vermektedir; çünkü Avraam, Yitshak’ın Eliezer’in direktiflerine uygun

davranacağını bilmektedir (p. 1, Ramban o.a.).

Avraam Eliezer’in bağlılığından hiç şüphe duymamaktadır. Diğer yandan, insanoğlunun kriz anlarında ortaya çıkarabileceği inanılmaz bir güç potansiyeline sahip olduğunu bilmesine rağmen, bunu sadece görevlerini devam ettirmeye “kararlı olduklarında” gerçekleştirebileceklerini farketmiştir.

Bu sebeple Avraam, yemin ettirme yöntemini kullanmış ve Eliezer’in, aldığı görevin üstüne – başarı şansı sınırlı gibi gözükse bile – gitmesini garanti altına almıştır (*Şem Mişmuel*).

5–9. Eliezer’in, Yitshak’la evlenmekten mutluluk duyacak bir eş bulacağından şüphesi yoktur; ancak bu kızın kendisiyle gelmek için ailesini bırakmak istemeyeceğinden korkmaktadır.

Yitshak’ı Haran’a götürebilip götürmemesi konusundaki sorusunun nedeni budur (Rabi Hoffmann).

Avraam soruyu olumsuz yanıtlamıştır. Çünkü Yitshak’ın, “**Ola Temima** – *Tamamıyla Tanrı’ya adanan kusursuz bir korban*” olarak yetiştirilmekle kazandığı özel kutsiyetini kaybetmesini istememektedir (*Pesikta Zutreta*); bu nedenle Yitshak’ın, Tanrı’nın vaadettiği toprakları terkedemeyeceğini kesin bir dille vurgulamaktadır (Radak). Diğer yandan Avraam, bu izni vermemekle birlikte, Eliezer’e, Tanrı’nın onu başarıya ulaştıracağı hakkında teminat da vermektedir.

7. Soyuna vereceğim – Bkz. 12:7, 15:18 (Raşi).

10. Efendisinin en iyi şeyleri – Kızlarının Yitshak’la evlenmesine izin vermeleri konusunda akrabalarını etkileyebilmek amacıyla, Avraam,

11 יֵא וַיְבָרֶךְ הַגְּמָלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל־בְּאֵר הַמַּיִם לְעֵת עֹרֵב
 12 לְעֵת צֵאת הַשָּׁאֲבֹת: יֵב וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבִרְהֶם
 13 הִקְרִה־נָּא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנָי אֲבִרְהֶם: יֵג הִנֵּה
 אֲנֹכִי נֹצֵב עַל־עֵין הַמַּיִם וּבְנוֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשֹׂאֵב
 14 מַיִם: יֵד וְהִנֵּה הִנְעֹךְ אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיךָ הִטִּי־נָא כְּדֹךְ וְאַשְׁתֶּה
 וְאִמְרָה שְׁתֶּה וְגַם־גְּמָלֶיךָ אֲשָׁקָה אֶתְּהָ הַכֹּחֶת לְעַבְדְּךָ לִיצְחָק
 15 וּבָה אֵלֶּע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנָי: מֵו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כָּלָה
 לְדַבֵּר וְהִנֵּה רַבְקָה יֵצְאת אֲשֶׁר יָלְדָה לְבִתּוֹאֵל בֶּן־מִלְכָּה
 16 אֲשֶׁת נָחוֹר אֲחֵי אֲבִרְהֶם וְכֵדָה עַל־שִׁכְמָה: מֵז וְהִנְעֹךְ טִבֵּת
 מֵרָאֵה מְאֹד בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה וּתְרַד הָעֵינָה וְתִמְלֹא
 17 כְּדָה וְתַעַל: יֵז וַיֵּרָץ הָעֶבֶד לִקְרֹאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְּמִיאֵנִי נָא
 18 מֵעַט־מַיִם מִכְּדֹךְ: יח וְתֹאמֶר שְׁתֶּה אֲדֹנָי וְתִמְהֹר וּתְרַד כְּדָה
 19 עַל־יָדָהּ וְתִשְׁקָהּ: יט וְתִכַּל לְהִשָּׁקֶתָּ וְתֹאמֶר גַּם לְגְמָלֶיךָ
 אֲשָׂאֵב עַד אֶסְכְּלוּ לְשֵׁתָּ:

yeğeni hem de Sara'nın kızkardeşidir (11:29 açk.). Tora'nın bunları, Rivka'nın, karakter özelliklerini Avraam'ın ailesinden almış olduğunu vurgulamak için açıklıyor olması büyük bir olasılıktır.

Doğmuştu – Bkz. 22:20.

16. Testisini doldurdu ve yukarı çıktı – Kuyudaki, zamanlarını boş konuşmalar ve dedikodularla harcayan diğer kızların aksine, Rivka görevini çabucak ve gecikmeden yerine getirir, testisini doldurur ve hemen yukarı çıkar (Minha Belula).

Midraş, buradaki “yukarı çıktı” kelimesinin Rivka'yı değil, suyu tanımladığı görüşünü ortaya atar. Başka bir deyişle “[Rivka] testisini doldurdu ve [su onu karşılamak üzere, kuyudan] yukarı çıktı”. Rivka'nın erdemi o kadar büyüktür ki, kuyuya geldiğinde onun için bir mucize gerçekleşmiştir.

18. Rivka teste uygun davranıyor. Rivka ola-

bilecek en övgüye değer biçimde davranmıştır: Eliezer'i zahmete sokmamak için, “testisini [bizzat ve] aceleyle indirdi ve ona içirdi”. Rivka testiye, Eliezer'in tutmasına bile gerek kalmayacak şekilde, onun ağzının yanına kadar götürür. Dahası, bu noktada Rivka'nın, develere de su vereceğini söylememesi dikkat çekicidir. Zira bunu söylemiş olsa, Eliezer'in, kıza daha fazla zahmet vermemek için çok çabuk veya çok az içmesi muhtemeldir. Bu yüzden, bu aşamada Rivka Eliezer'e, sadece kendisine su vereceğini ima etmeyi tercih etmiştir (Or Ahayim).

19. Develerinizi için de su çekeyim – Suyun yükselmesi ile ilgili mucize durmuştur. Şimdi Rivka'nın develer için tüm suyu, önemli miktarda fiziksel çaba harcayarak bizzat çekmesi gerektir ve bu da Eliezer için onun iyilikseverliğinin bir kanıtıdır (Ramban). Rabi Samson Raphael Hirsch'in Tora'ya yaptığı açıklamalarını İngilizce'ye çeviren kişinin düştüğü nota göre, on devenin tek içište tüketeceği su miktarı en az 530

¹¹ [Buraya ulaştığında] Develerini şehrin dışında, kuyunun yanında diz üstü çöktürdü. Akşam vaktiydi – su çeken kadınların [bu amaçla şehirden] çıkış vakti.

¹² [Hizmetkar] “Ey efendim Avraam’ın Efendisi Tanrı!” dedi. “Lütfen bugün işimi rast getir ve efendim Avraam’a iyilikte bulun.” ¹³ İşte – ben bu su pınarı başında duruyorum ve şehir halkının kızları su çekmek için çıkıyorlar. ¹⁴ Eğer, kendisine ‘Testini biraz eğ de içeyim’ dediğim bir kız ‘iç; develerini de sulayayım’ derse, kulun Yitshak için belirlediğin kız o olacak. Ben de onun yoluyla, efendime iyilikte bulunduğumu bileceğim”.

¹⁵ Konuşmasını henüz bitirmemişti ki, Rivka çıktı. [Rivka] Avraam’ın kardeşi Nahor’un eşi Milka’nın oğlu Betuel’e doğmuştu. Testisi omzundaydı. ¹⁶ Kız son derece güzel görünümliydi ve bakireydi; hiçbir erkek ona dokunmamıştı. Pınara doğru indi, testisini doldurdu ve yukarı çıktı.

¹⁷ Hizmetkar ona doğru koştu ve “Lütfen testinden biraz su yudumlamama izin ver” dedi.

¹⁸ “İçin efendim” diye cevap verdi. Testisini aceleyle eline indirdi ve ona içirdi.

¹⁹ İçirmeyi bitirince “İçmelerini tamamlayana kadar develeriniz için de su çekeyim” dedi.

11-14. Eliezer’in kriterleri. Eliezer, Yitshak için zengin bir kız bulmakla ilgilenmemektedir. İhtiyaç duyduğu suyu kendisi almaya giden, bu işi hizmetçilere bırakmayan, alçakgönüllü birini tercih etmiştir (Malbim). Dahası, ailenin, kızlarının evlenmek için uzaklara gitmesine izin vermeye-bileceklerini de düşündüğü için birazdan okuyacağımız testi denemeye karar vermiştir. Bu sayede Avraam’ın akrabalarının, Tanrı’nın tüm bu olaylar içindeki Eli’ni takdir etmelerini ve kızlarını göndermekte istekli davranmalarını sağlayacağını düşünmüştür.

Ayrıca, testin çevresinde gelişen olaylardan, Eliezer’in, mucizelerle değil, sadece kızın karakteriyle ilgilendiği anlaşılmaktadır.

13. Su pınarı başında – Eliezer, kızın ev atmosferinden uzaktayken nasıl davranacağını görmek istemiştir. Böylece onun karakteri hakkında daha iyi bir gözlem yapmış olabilecektir. Kuyu başında kız doğal olacak ve karakterini yansıtır biçimde davranacaktır. Fakat evinde olsa, kızın davranışlarının, ailesinin emir ve beklentilerinden etkilenmesi kaçınılmazdır (*Hizkuni*).

14. Bir kız ‘iç; develerini de sulayayım’ derse – “Bu sözler benim beklentilerimin *fazlasını* ifade edecektir. Çünkü kız sadece benim istediğimi değil, gerekli olan ne varsa hepsini sağlamayı tek-lif etmiş olacaktır” (*Sforno*).

Rabi Moşe Feinstein, Rivka’nın Eliezer’e verdiği cevabında (p. 18), hayvanları sulama konusunda hiçbir şey sormadığına dikkati çeker. Kız sadece Eliezer’e su içmesini söylemiş ve sonra buna gerek olup olmadığını sormaksızın gidip develer için de su çekmiştir. Rabi Feinstein buradan yola çıkarak başkalarının ihtiyaçlarını karşılamanın

Rivka’nın doğasının bir parçası olduğunu belirtir. Rivka’nın şefkat duygusu bu denli gelişmiştir. Onun bakış açısıyla develerin de suya ihtiyacı olduğu o kadar açıktır ki, Rivka bunu sorma gereği bile duymamıştır (*Igerot Moşe, Orach Hayim II, 52 no.lu cevap*).

Belirlediğin – Ya da “gösterdiğin”, “saptadığın”, “seçtiğin”. Tora kanununun, bu tipteki bir işaret belirleme yöntemine izin verip vermediği konusu ise soru işaretidir (Rambam, *Yad Ahazaka, Avodat Kohavim* [Putperestlik] kuralları 11:4; Raavad o.a.; *Şulhan Aruh : Yore Dea* 179:4, Rema o.a.) Normal olarak hareketlerimizi [Eliezer’in kızın davranışlarıyla ilgili olarak işaret belirlemesi gibi] alametlere göre belirlemek yasaktır. Fakat bu yasak – örneğin “eğer yarın güneş açarsa, bu kadınla evlenirim” demek gibi – yapılacak seçimle tamamen ilgisiz bir alamet için geçerlidir. Eliezer’in durumunda ise, seçtiği belirti, görevini yerine getirmesi ile yakından ilgilidir. Zira Eliezer burada, alametler değil, bazı karakter özelliklerinin kanıtlarını aramaktadır. Zira Yisrael’in Annesi olacak kadının şefkatli ve duyarlı olması gerekir (*Talmud – Hulin* 95b, Ran o.a.). Bu açıdan, Rabi Yitshak Zeev Soloveitchik, Eliezer’in, Rivka için yapılmış açık bir mucizeye bile (bkz. p. 16 açk.) itibar etmediğine dikkati çeker. Zira “Bene-Yisrael’in Annesi” olmanın testi, mucizelerle değil, şefkatle ilgili olmalıdır.

15. Eliezer’in dileğine Tanrısal cevap o kadar hızlı gelmiştir ki, kendisi hala yalvarırken, Tanrı, Rivka’nın kuyuya gitmek üzere evden çıkmasını sağlamıştır bile. Rabi Samson Raphael Hirsch, Tanrı’nın, Avraam’ın kendi ailesine mensup bir gelin alma isteğini ne denli mucizevi bir şekilde gerçekleştirdiğine dikkati çeker. Betuel’in babası, Avraam’ın kardeşi; annesi de, hem Avraam’ın

- 20 כ וַתִּמְהַר וַתַּעַר כְּדָה אֶל־הַשָּׂקֶת
- 21 וַתִּרְץ עוֹד אֶל־הַבָּאָר לְשָׂאֵב וַתִּשָּׂאֵב לְכָל־גַּמְלִיוֹ: כֹּה וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאָה לָּהּ מִחֲרִישׁ לְדַעַת הַהֲצִלִּיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא:
- 22 כִּב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגַּמְלִים לְשָׂתוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ גִּזְם זָהָב בֶּקֶע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדָיָה עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם:
- 23 כג וַיֹּאמֶר בֶּת־מִי אַתָּה הַגִּידִי נָא לִי הֵיכָּן בֵּית־אָבִיךָ מִקְוֶה לָנוּ לָלֶיֶן: כֹּה וַתֹּאמֶר אֵלָיו בֶּת־בְּתוּאֵל אֲנֹכִי בֶן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנַחֲוֹר: כֹּה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תִּבְנֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַם־מִקְוֶה לָלֶיֶן: כֹּה וַיִּקַּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה: רַב־יְעִי
- 26-27 כז וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבִרְהָם אֲשֶׁר לֹא־עֲזָב חֲסִדּוֹ וַאֲמַתּוֹ מִעַם אֲדֹנָי אֲנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָתַנִּי יְהוָה בֵּית אַחִי אֲדֹנָי: כֹּה וַתִּרְץ הַנַּעֲרָה וַתֵּגֵד לְבֵית אִמָּהּ כְּדִבְרֵים הָאֵלֶּה:
- 28 כט וּלְרִבְקָה אֵחָ וּשְׁמוֹ לָבָן וַיִּרְץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעֵין:

olduğunun bir göstergesidir. Eliezer, meydana gelen her olayı Tanrı'nın lütfuna bağlamakta ve bunun kendisinin değil Avraam'ın erdemlerinin bir sonucu olduğunu da özellikle vurgulamaktadır. *Aamek Davar*, Eliezer'in "Avraam'ın Efendisi Tanrı" demesinin sebebi olarak, Avraam'ın, Tanrı'yı kendiliğinden tanıyan ilk kişi olmasını gösterir.

Eliezer, "iyilik ve doğruluk" sözlerini de kullanmaktadır; çünkü bu ikisinin bir arada bulunması önemlidir. İyilik bazen birinin, bir sevdiğinin isteklerini yanlış olsa bile yerine getirmesine neden olabilir. Bu nedenle doğruluk, harcanması için iyiliği yönlendirmelidir (Hirsch).

Ben – "Ben Avraam'ın sadece hizmetkarı olma; hem de ondan ve onun topraklarından çok uzak bir yerde bulunmama rağmen, Tanrı bana rehberlik etti ve beni doğrudan hedefime ulaştırdı" (*Daat Soferim*).

28. Annesinin evine koştu ... anlattı – *Midraş* –

Bereşit Raba 60; *Talmud – Ketubot* 102b; Raşi. Tam çeviriyle "Kız koştu, annesinin evine anlattı". O günlerde, kadınların işlerini yaptığı kendilerine ait evleri bulunurdu. Bir kız en çok annesine güvenebileceğinden, Rivka da kuyudaki karşılaşmayı, koşup hemen annesine anlatmıştır.

29–31. Lavan. Tora, bizi Rivka'nın ailesiyle tanıştırmaktadır. Ailede baba küçük bir rol oynamaktadır ve ortaya asıl ağırlığını koyan, erkek kardeş Lavan'dır. Haber aile içinde duyulduğunda, Lavan durumu hemen kontrolüne alır. Ev içinde büyük etkiye sahip olduğundan, onun ailedeki tek ya da en yaşlı erkek çocuk olduğu anlaşılmaktadır (Rabi Hoffmann).

Midraş'ın bakış açısını takip eden Raşi, Lavan'ın karakterinde "açgözlülüğün" ağır bastığı gözlemi yapıyor. Bu durum, Lavan'ın daha sonra Yaakov'la olan ilişkilerinde de bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu da, Hahamlarımız'ın, "kötü kişiler, davranışları görünüşte iyi gözükse bile, yine de kötü niyetle davranıyorlardır" pren-

²⁰ Aceyleyle testisini yalağa boşalttı ve daha su çekmek için [birkaç kez] kuyuya koştu. [Hizmetkarın] Tüm develeri için su çekti.

²¹ Adam ise ona hayretle bakakalmıştı. Ama Tanrı'nın, görevini başarılı kılıp kılmadığını [kesin olarak] anlamak için sessiz kaldı.

²² Develer içmeyi tamamlayınca, bir **beka** ağırlığında altın bir hızma ve [kızın] kolları için on altın şekel ağırlığında iki bilezik çıkardı. ²³ "Kimin kızısın sen?" diye sordu. "Lütfen söyle bana. Babanın evinde geceyi geçirmek için bize yer var mı?"

²⁴ Ona "Milka'nın Nahor'a doğurmuş olduğu oğlu Betuel'in kızırım ben" dedi. ²⁵ Sonra "Bizde saman da yem de boldur" dedi. "Geceyi geçirmek için yer de [var]"

²⁶ Adam diz kırıp Tanrı'ya eğildi. ²⁷ "Efendim Avraam'ın Efendisi Tanrı Mübarek'tir!" dedi. "Çünkü [Tanrı'nın] İyiliği ve Doğruluğu, efendimi terk etmedi. Ben – [hala] yoldayım; [ama] Tanrı beni, efendimin kardeşlerinin evine ulaştırdı [bile]!"

²⁸ Kız, annesinin evine koştu ve bu olanları anlattı.

²⁹ Rivka'nın, Lavan adında bir kardeşi vardı. Lavan adama – dışarıya, pınara doğru koştu.

litredir [AnaBritannica ansiklopedisine göre ise bir deve 10 dakikada 60lt. su içer]! Rivka'nın böylesine gayret gerektiren bir görevi hem de bir yabancı için yerine getirmesi, onun çarpıcı karakterini ortaya koymaktadır.

Keduşat Levi'ye göre, Rivka'nın onları teker teker *sulamaktansa*, su çekmeyi teklif etmesi, onun şefkatinin bir göstergesidir. Zira develere doğrudan doğruya su verse, ilk hangisine su vereceğini nasıl seçebilecektir? Bu nedenle, hepsi beraber içebilsinler diye yalağa sürekli su doldurmuş ve develer su içmeyi bitirene kadar da doldurmaya devam etmiştir.

20. Su çekmek için birkaç kez kuyuya koştu – Rivka'nın iyilik amaçlı bu davranışta bulunduğu sıradaki istekli koşuşturması, tıpkı Avraam'ın misafirleri gelince ikramda bulunurken yaptığı şekli andırmaktadır (bkz 18:7). Bu da onun Avraam'ın evine ne kadar uygun olduğuna dair bir başka göstergedir.

21. Ona hayretle bakakalmıştı – Eliezer, duasının bu kadar çabuk kabul olmasına ve hatta beklentilerinin çok ötesiyle karşılaşmasına çok şaşırmıştır (Hirsch). Ardından, onun Avraam'ın ailesinden olup olmadığını öğrenmek için beklemiştir (Raşi).

Nezakat kuralları her ne kadar Eliezer'in kızın kendisi için bu kadar zahmete girmesine izin vermesiyle uyumsuzluk içinde ise de, Eliezer sessiz kalmıştır. Çünkü bu olaylar sırasında, Tanrı'nın onu görevinde başarılı kıldığından emin olması gerekmektedir (Sforno).

22. Eliezer, Tanrı'nın kendisine Yitshak'ın müs-

takbel eşini göstermiş olduğundan o kadar emindir ki, daha kim olduğunu bile sormadan ona bol bol hediye sunmaktadır. Hazırlanmış olduğu hediyeler, dolaylı olarak kızın ileri nesillerininin kaderlerini simgelemektedir. **Beka**, yarım **şekle** eşit bir ağırlık ölçüsüdür [11.4gr.] (Şemot 38:26, Raşi o.a.). Bu, ileride her Yahudi'nin, her yıl Bet-Amikdaş'a [ya da Mişkan'a] bağışlamakla yükümlü olacağı miktardır. İki bilezik, On Emir'in yazılı olduğu iki levhayı ve 10 şekel ağırlığında olmaları [228gr.] (bkz. 23:15 açık.) da emir sayısını simgelemektedir (Raşi).

Hızma – İbranice **Nezem**. Burada, buruna takılan türde bir halkadır (p. 47). Ancak **Nezem** sözcüğü, yerine göre, bazen kulağa takılan [küpe] (35:4, Şemot 32:2), bazen de buruna takılan (Yeşaya 3:21, Yehezkel 16:12; İbn Ezra) bir halkayı ifade eder. Bazılarına göre **Nezem** bir yerinden açık bir halkadır.

23. Rivka henüz ailesinin kimliği hakkında cevap bile vermemiş olmasına rağmen, Eliezer hemen onlarda kalıp kalamayacağını sormaktadır. Çünkü Rivka'dan o kadar etkilenmiştir ki, bu cömert ailenin misafirperverliğini, Avraam'la bağı olmasa bile tatmak istemiştir (*Daat Soferim*).

25. Rivka, Eliezer'in duasında tasarladığı "beklentisinden çok daha fazlasını sunma" sınavını geçmiştir. Şimdi ise, evde kalma sorusuna da, "develerin bile" gelebileceğini söyleyerek cevap vermektedir.

27. Tanrı Mübarek'tir – Eliezer'in şükranlarını sunma ifadesi, kendisinin Avraam'ın baş öğrencisi; kahyası olduğu evin de "Avraam'a ait"

- 30 וַיְהִי | כִּרְאֹת אֶת־הַנָּזִם וְאֶת־הַצְּמִדִּים עַל־יָדָיו
 אַחֲתָו וּכְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֵי רַב־קָה אַחֲתָו לֵאמֹר כֹּה־דָבָר אֵלַי
 הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהָנָה עִמָּד עַל־הַגְּמָלִים עַל־הָעֵין:
 31 זֶה וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאַנְכִי פָנִיתִי
 32 הַבַּיִת וּמִקּוֹם לְגַמְלִים: זֶה וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיִתָּה וַיִּפְתַּח
 הַגְּמָלִים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לְגַמְלִים וּמִים לְרַחֵץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי
 33 הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: זֶה וַיֵּשֶׁם [וַיּוֹשֶׁם] לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר
 34 לֹא אֲכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרִי וַיֹּאמֶר דְּבַר: זֶה וַיֹּאמֶר עֲבֹד
 35 אַבְרָהָם אָנֹכִי: זֶה וַיְהִי בֵּרֶךְ אֶת־אֲדָנִי מְאֹד וַיִּגְדַּל וַיִּתֵּן־לוֹ
 צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וְעַבְדָּם וְשִׁפְחָת וּגְמָלִים וַחֲמֹרִים:
 36 זֶה וַתֵּלֶד שָׂרָה אִשְׁת׃ אֲדָנִי בֶן לְאֲדָנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֵּן־לוֹ
 37 אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ: זֶה וַיִּשְׁבַּעֲנִי אֲדָנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה
 38 לְבָנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בָּאָרֶץ: זֶה אִם־לֹא
 אֶל־בֵּית־אָבִי תֵלֶךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלִקְחַת אִשָּׁה לְבָנִי:
 39 זֶה וַיֹּאמֶר אֶל־אֲדָנִי אֵלַי לֹא־תֵלֶךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי:

lüğünden ve büyük ahlaki düzeyinden etkilenmemesi mümkün değildir. Eliezer ev sahibine, duygu ve heyecan içinde, Avraam'ın mucizelerle dolu hayatını anlatır (p. 35–36) ve Avraam'ın hayatını ve başarılarını özetler (*Daat Soferim*).

36. Yaşlandıktan sonra – Yani Sara yaşlandıktan sonra.

37. Efendim bana ... yemin ettirdi – “Ben bu yemini yerine getirmek için buradayım. Benim ülkemde kadın kılığı yok, ama efendim onları istemiyor” (Radak; Sforno). Burada yeminden söz etmesi, onlarla neden yemek yemediğini de açıklamaktadır. Eliezer bu yemin sebebiyle, görevini yerine getirene kadar her şeyi bir kenara bırakmalıdır (*Akedat Yitshak*).

Ülkesinde oturmakta olduğum – Bu Eliezer'in anlatımını sırasında yaptığı birçok ufak, fakat önemli değişiklikten biridir. Rabi Samson Raphael Hirsch şu gözlemi yapar: Avraam

“aralarında oturmakta olduğum Kenaaniler” (p. 3) diyerek, reddettiği şeyin ülke değil, oranın insanları olduğunu belirtmişti. Ancak Eliezer'in buradaki sözleri – “ülkesinde oturmakta olduğum Kenaaniler” – vurguyu “ülke” üzerine çekmektedir. Eliezer, Avraam'ın sözlerini doğrudan aktarmış olsa, Rivka'nın ailesi, Avraam'ın zor, eleştiri ağırlıklı ve etrafındakilerde sürekli hata bulan birisi olduğunu düşünebilecek ve Rivka'yı vermek istemeyebilecektir.

39. Ya ... gelmezse – Ya da “belki ... gelmez”. Burada kullanılan “*Ulay – Belki*” sözcüğü genelde *Alef-Vav-Lamed-Yud* harfleriyle yazılır. Oysa burada *Vav* harfi kullanılmamıştır ve şu haliyle [*Alef-Lamed-Yud*], sözcük “*Elay – Bana*” şeklinde de okunabilir. Tora bu eksik yazımla, Eliezer'in kişisel dileğini ifade etmek istemektedir: Eliezer, kendi kızını Yitshak'la evlendirme isteğindeydi. Bu nedenle Avraam'a, kız kendisiyle gelmek istemediği takdirde ne yapacağı hakkın-

³⁰ Hızmayı ve kızkardeşinin kollarındaki bilezikleri görmüş, kızkardeşinin ‘adam bana şu şekilde konuştu’ şeklindeki sözlerini duymuştu. Adama ulaştığında o hala pınar başında develerin yanında durmaktaydı. ³¹ [Lavan] “Gel!” dedi. “Tanrı’nın mübarek kaldığı [birisin sen]! Ben evde yer açmış ve develere de yer ayarlamışken, neden hala dışarıda duruyorsun?”

³² Adam eve geldi ve develerin burunsalıklarını çıkardı. [Lavan] Develere saman ve yem verdi ve hem [Avraam’ın hizmetkarının], hem de onun yanındaki adamların ayaklarını yıkamak için su [sağladı]. ³³ Önüne yemek koyulduğunda [adam] “Konuşmamı yapmadan yemeyeceğim” dedi.

“Konuş” diye cevap verdi [ev sahibi].

³⁴ [Adam] “Avraam’ın hizmetkarıyım ben” dedi. ³⁵ “Tanrı, efendime büyük bir bereket bahsetti ve [efendim] zenginleşti. [Tanrı] Ona davar ve sığır, gümüş ve altın, köleler ve cariyeler, develer ve eşekler bahsetti. ³⁶ Efendim’in eşi Sara, yaşlandıktan sonra, efendime bir oğul doğurdu ve [efendim] sahip olduğu her şeyi ona [oğluma] verdi.

³⁷ “Efendim bana [şunları] söyleyerek yemin ettirdi: ‘Oğluma eş olarak ülkesinde oturmakta olduğum Kenaaniler’in kızlarından [birini] alma. ³⁸ Onun yerine babamın evine – aileme git ve oğluma [oradan] bir eş al.’

³⁹ “Efendime ‘Ya kız arkamdan gelmezse?’ deyince,

sibiyle uyum göstermektedir. Gerçekten de, insanların diğer insanlarla olan ilişkilerinde takındığı genel tutum da bu şekildedir. Benzer şekilde, iyi olarak tanınan kişilerden de, uygun-suz bir davranışta bulunuyor görünseler bile, kolayca şüphe edilmemeli ve geçerli bir sebebin var olduğu düşünülmelidir.

Gelen yabancınnın Avraam’ın hizmetkari olduğunu ve cömertçe hediyeler verdiğini duyan Lavan, Eliezer’in ailenin geri kalanı için de hediyeler getirmiş olduğunu düşünür. Ve elbette; Eliezer henüz bir çocuk olan Rivka’ya bu kadar güzel hediyeler vermişse, Lavan’a kimbilir neler verecektir! Lavan böylece, babasına azıcık bir öncelik bile vermeksizin, bekleyen hizmetkarın yanına gidip, zengin ve cömert Eliezer’e sokulmaya çalışır.

Diğer yandan Ramban, bu parçanın gidişatı çerçevesinde, Lavan’ın karakterini, “dürüstçe” ve “onurlu” olarak görme eğilimindedir; ne de olsa, anlatımda bunun aksini belirten hiçbir şey yoktur.

32. Develerin burunsalıklarını çıkardı – Avraam hayvanlarının ağızlarını, evden uzakta oldukları zamanlarda burunsalıklı kapatırdı; böylece başkalarının tarlalarına girip ot yiyemelerdi (Raşi; Midraş).

33. Konuşmamı yapmadan yemeyeceğim – Eliezer, Tanrı’nın, duasına cevap verdiğini görmüş olmasına rağmen, kızın kendisiyle Kenaan’a gelmekten memnun olup olmayacağını hala bilemediğinden, olay açıklığa kavuşup hiçbir

şüphe kalmayınca kadar yememeye karar vermiştir (Raşbam).

34-39. Olayların tekrar özetlenmesi. Eliezer, Lavan’ın, develerine ve hizmetçilerine yiyecek ve içecek ikram etmesine izin vermiş; ancak kendisi, evlilik için ailenin rızasını alıp görevini tamamlayınca kadar herhangi bir şey yemeyi reddetmiştir. Eliezer onlara bütün hikayeyi tekrar anlatıp, bu evliliği Tanrı’nın istediğine dair onları ikna etmeyi amaçlamakta ve bu işi engellemenin kendi ellerinde olmadığını ima etmektedir (Radak). Ve bu da tam olarak, kendisinden beklenen şeydir. Fakat asıl şaşırtıcı olan, normal şartlarda sözcük kullanımı konusunda cimri olan Tora’nın, Eliezer’in tüm bu sözlerini uzun uzun kaydetmesidir. Hahamlarımız bu konuda şu açıklamayı yaparlar: “Atalar’ın hizmetkarlarının konuşmaları bile, Tanrı’nın önünde, çocuklarının [yani bizlerin] öğretilerinden daha güzeldir”. Belki de bu prensipten dolayı, Eliezer’in seyahati tümüyle Tora’da yazılı olmasına karşın, birçok önemli Alaha ve prensip ise, ancak yazılı imalardan çıkartılabilmektedir. Eliezer’in, olayı tekrarlarlarken yaptığı, ince ve anlaşılması güç farklılıklardan, Hahamlarımız büyük etik mesajlar çıkartmışlardır.

Eliezer sözlerine, bir insanın kendisi hakkında gururla söyleyebileceği en büyük ayırt edici özelliği söyleyerek başlamaktadır: “Avraam’ın hizmetkarıyım ben”. Böylece güvenilirliğini, Tanrı korkusuna sahip, her şeyiyle bütün bir kişi olduğunu belirterek vurgulamıştır. Zira bir kişinin, Avraam’ın öğrencisi olup da onun büyük-

מ וַיֹּאמֶר

אֵלַי יְהוָה אֲשֶׁר-הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכּוֹ אֹתָךְ
וְהִצְלִיחַ דְּרָכְךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לְבָנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי:
מֵאֵז תִּנָּקֶה מֵאֲלֹתַי כִּי תָבוֹא אֶל-מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם-לֹא יִתְּנוּ
לָךְ וְהִיִּיתָ נָקִי מֵאֲלֹתַי: מִבְּוָאֵב הַיּוֹם אֶל-הָעֵין וְאָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבֹרָהֶם אִם-יִשְׁדֶּן-נָא מִצְלִיחַ דְּרָכִי אֲשֶׁר אֲנֹכִי
הֵלַךְ עָלֶיךָ: מִגְּהֵנָה אֲנֹכִי נִצָּב עַל-עֵין הַמַּיִם וְהִיָּה הָעֵלְמָה
הַיִּצְנָאֵת לְשָׂאֵב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיךָ הִשְׁקִינִי-נָא מִעֵט-מַיִם מִכְדָּךְ:
מִדְּוָאֲמַרְהָ אֵלַי גַּם-אֲתָה שְׂתָה וְגַם לְגַמְלִיךָ אֲשָׂאֵב הוּא
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר-הִכִּיתָ יְהוָה לְבֶן-אֲדֹנָי: מִה אֲנִי טָרִם אֲכַלָּה
לְדַבֵּר אֶל-לְבִי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכִדָּה עַל-שַׁכְמָהּ וְתֹרֵד
הָעֵינָה וְתִשָּׂאֵב וְאָמַר אֵלֶיךָ הִשְׁקִינִי נָא: מִזֹּו וְתִמְחֹר וְתֹרֵד
כִּדָּה מִעָלֶיךָ וְתִאֲמַר שְׂתָה וְגַם-גַּמְלִיךָ אֲשָׁקָה וְאִשָּׁתִּי וְגַם
הַגַּמְלִים הִשְׁקָתָה: מִזֹּו וְאֲשָׁאֵל אֹתָהּ וְאָמַר בֵּת-מִי אַתְּ וְתִאֲמַר
בֵּת-בְּתוּאֵל בֶּן-נָחוֹר אֲשֶׁר יִלְדָה-לּוֹ מֶלֶכָה וְאִשָּׁם הַנְּזֻם
עַל-אִפָּהּ וְהִצְמִידִים עַל-יְדֵיךָ: מִה וְאֶקֶד וְאֲשַׁתְּחוּה לִיהוָה
וְאֲבָרַךְ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבֹרָהֶם אֲשֶׁר הִנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ
אֱמֶת לָקַחְתָּ אֶת-בֵּת-אֹתִי אֲדֹנָי לְבָנִי: מִט וְעַתָּה אִם-יִשְׁכֹּם
עֲשִׂים חֶסֶד וְאֱמֶת אֶת-אֲדֹנָי הַגִּידוּ לִי וְאִם-לֹא הַגִּידוּ לִי
וְאִפְנֶה עַל-יָמִין אִן עַל-שְׂמָאל:

'Mübarek' ilan ettiğini söylemekle de, bu fikri onlara daha güçlü bir şekilde empoze etmektedir. Zira en ufak bir şüphe bile olsaydı, bu "ilan ediş" erken davranarak yapılmış olurdu. Eliezer Tanrı'nın İsmi'ni boşa kullanmadığını ima ederek, şüpheye yer olmadığını vurgulamaktadır (Aamek Davar).

49. İyilik ve doğruluk – Bkz. 47:29. "Şefkat" olarak da çevrilebilecek olan "Hesed – İyilik" sözcüğü, bir davranışın, yükümlü olunmamasına karşın yapılmasını ifade eder. "Emet – Doğruluk / Gerçek" ise, söz konusu iyiliğe kalıcılık kazandırarak demektir (İbn Ezra).

Sforno'ya göre; "İyilik", Avraam'a yönelik kul-

⁴⁰ bana ‘Önünde yürümüş olduğum Tanrı, Meleği’ni seninle gönderecek ve görevini başarılı kılacaktır. [Böylece] Oğluma, ailemden ve babamın evinden bir eş alacaksın.

⁴¹ Ancak yeminimden [sadece bir şekilde] muaf olabilirsin: Aileme gittiğinde sana [kız] vermezlerse, [işte o zaman] yeminimden muaf olursun.’

⁴² “Böylece bugün pınara geldim ve efendim Avraam’ın Efendisi Tanrı’ya ‘Senin için uygunsa, üzerime aldığım görevimi başarılı kıl’ dedim. ⁴³ ‘Şimdi su pınarının başında duruyorum. Bir genç kız su çekmeye çıktığında kendisine “Lütfen bana testinden biraz su içir” diyeceğim. ⁴⁴ Eğer bana “Hem sen iç, hem de develerin için su çekeyim” derse, Tanrı’nın, efendimin oğlu için belirlediği eş o olacak.’

⁴⁵ “Ben henüz kendi kendime konuşmayı bitirmemişken, Rivka birden, omuzunda testisiyle çıktı. Pınara indi ve su çekti. Ona ‘Lütfen bana [biraz su] içir’ dedim. ⁴⁶ Aceleyle testiği üzerinden indirdi ve ‘İçin; develerinize de içireyim’ dedi. İçtim ve develerime de içirdi.

⁴⁷ “Ağzını arayıp ‘Kimin kızıydın sen?’ dedim. ‘Nahor’un – Milka’nın doğurduğu – oğlu Betuel’in kızıyım’ dedi. Hızmayı burnuna, bilezikleri de kollarına yerleştirdim. ⁴⁸ Diz kırıp Tanrı’ya eğildim. Efendimin [küçük] yeğenini, oğluna almak üzere beni doğru yolda yönelttiği için, efendim Avraam’ın Efendisi Tanrı’nın ‘Mübarek’ olduğunu dile getirdim.

⁴⁹ “Ve şimdi; eğer efendime iyilik ve doğrulukla davranmak istiyorsanız, bana söyleyin. Aksi takdirde, söyleyin – ben de sağa ya da sola döneyim”.

daki mantıklı soruyu sorduğunda, aslında sadece soru sormakta değil, aynı zamanda kızın gelmemesini de *ummaktaydı*. Zira bu durumda Yitshak da “bana” [Eliezer’e] gelecekti. Fakat Avraam’ın cevabı Eliezer’i rüyasından uyandırmıştı: “Benim oğlum mübarek kılındı (22:18); ancak sen [bir Kenaani olduğun için, Noah tarafından] lanetlisin (9:25). Lanetliler, mübarek kılınmışlarla birleşemezler” (Raşi). Ancak akla bir soru gelmektedir: Acaba Tora bu eksik yazımı, neden Eliezer soruyu sorduğunda (p. 5) kullanmamıştır? Kotsk Rebbe’si şu açıklamayı yapar: Eliezer’e sorulsa, kendisini tanıdığı kadarıyla, Avraam’la konuşması sırasında tamamen içten olduğu cevabını verecektir. Ancak bilinç altında Haran’a olan bu yolculuğun – elbette yine kendince içten sebeplerden dolayı – başarısız olmasını dilemekteydi. Ve ancak şimdi, yani Rivka’yı bulduktan sonra, Avraam’la olan konuşmasını aktarırken, bilinç altında ne istediğini keşfetmektedir. Dolayısıyla Tora, imasını burada yapmıştır.

41. Aktarım sırasında, olayların orijinal şeklinden sapmaya başka bir örnek de buradadır: Eliezer, Avraam’ın kullandığı “*Şevua* – Yemin” (bkz. p. 8) sözcüğü yerine, daha güçlü bir kelime olan *Ala*’yı kullanmaktadır. Bu sözcük “lanet/beddua” anlamına da gelir. Dolayısıyla söz konusu yemin; normal yemin olan *Şevua*’dan farklı olarak, yerine getirilmediği takdirde laneti gerektiren türde bir yemindir. Eliezer bu yolla, Avraam’ın niyetinin ciddiyetiyle onları etkilemek istemiştir (İbn Ezra).

Ayrıca Eliezer, Avraam’ın, Yitshak’ın başka topraklara gitmesini yasaklayan sözlerini (p. 6, 8) de tekrar etmemiştir; ne de olsa Rivka’nın ailesi, bu sözleri kendi topraklarına karşı hakaret olarak algılayabileceklerdir (Abravanel).

43. Tora yukarıda (p. 16) “*Naara* – Kız çocuk” kelimesini kullanmıştı. Burada ise Eliezer taktik gereği, gençliğin verdiği enerjiyi yansıtan “*Alma* – Genç Kadın” sözcüğünü tercih etmektedir. Bu kullanım, Rivka’nın zorlu bir testten geçtiğini ima etmektedir. Ayrıca bu sıfatla anılan bir kişinin kuyuya gelmesi de bir bakıma Tanrısal bir işaret olarak da algılanacaktır. Zira ayrıcalıklı genç kadınlar, su çekme işini başkasına yaptırmayı tercih ederler (Malbim).

47. *Ağzını arayıp* – Aslında Eliezer, mücevherleri, Rivka’nın kim olduğunu sormadan önce kendisine vermişti. Burada olayı tekrar aktarırken sırayı değiştirmektedir; çünkü kendisine “Daha kim olduğunu bile bilmeden nasıl oldu da ona hediyeler verdin?” diye sormalarından çekinmektedir (Raşi).

48. *Efendimin [küçük] yeğenini* – Tam çeviriyle “*Efendimin kardeşinin kızını*”. Fakat buradaki “kız”ın, “kız torun” anlamında olduğu açıktır.

Tanrı’nın ‘Mübarek’ olduğunu dile getirdim – Eliezer bu sözlerle, Rivka’nın aslında *Tanrı’nın belirlediği kız* olduğunu ima etmekte ve olayı sonuçlandırmak için sadece ailenin onayının kaldığı havasını yaratmaktadır. Tanrı’ya

50 נ ויען לבן ובתואל ויאמרו
 מיהו יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או־טוב:
 51 נא הנה־רַבֵּקָה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן־אדניך כאשר
 52 דבר יהוה: נב ויהי כאשר שמע עבד אברהם את־דבריהם
 53 וישתחו ארצה ליהוה: חמישי נג ויצא העבד כלי־כסף
 וכלי זהב ובגדים ויתן לרַבֵּקָה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה:
 54 נד ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר־עמו וילינו ויקומו
 55 בבקר ויאמר שלחני לאדני: נה ויאמר אחיה ואמה תשב
 56 הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך: נו ויאמר אלהם
 אל־תִּאָחֲרוּ אִתִּי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני:
 57-58 נו ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את־פיה: נה ויקראו לרַבֵּקָה
 ויאמרו אליה התלכי עם־האיש הזה ותאמר אלך:
 59 נט וישלחו את־רַבֵּקָה אחתם ואת־מִנְקֵתָה ואת־עבד אברהם
 ואת־אנשיו:

Değerli hediyeler – İbn Ezra; İbn Yanah. İbranice *Migdanot*. Ya da “lezzetli meyveler” (Raşi; krş. Radak, Şeraşim, *Meged* köktü).

55. Bir yıl ya da on ay – *Targum Yonatan*; *Talmud* – *Ketubot* 57b; Raşi; Radak. İbranice *Yamim O Asor*. Tam çeviriyle “günler ya da onluk”. Bir başka kaynağa göre, bu deyimın anlamı “bir hafta ya da on gün” şeklindedir (krş. *Midraş* – *Bereşit Raba* 60). Bu zaman dilimi, gelinlerin hazırlanması için verilen süreydi (*Talmud* – *Ketubot* 57b). Bu nedenle Lavan ve annesi aslında mantıklı bir teklif yapmakta, ama aslında, tıpkı Betuel gibi, nişanı bozma amacındadırlar. Bunu bilen veya en azından bundan şüphelenen Eliezer, “Her şey kolayca yoluna girdiğine ve Tanrı bana görevimde bu kadar süratli bir şekilde rehberlik ettiğine göre, efendime de gecikmeden dönmemi istiyordur” fikriyle, herhangi bir gecikmeyi kabul etmeyecektir (Abravanel).

57. Ona şahsen soralım – Buradan, bir kızın evlenmesi için mutlaka kendi rızasının alınması gerektiğini öğrenmekteyiz. (*Talmud* – *Kiduşin*

41a; Raşi). Raşbam’a göre bu, düğünü geciktirmek için başvuru başka bir taktiktir. Lavan ve annesi, 12 aylık hazırlık süresine girmeyi isteyip istemediğini söyleme hakkının sadece Rivka’ya ait olduğunu öne sürmüşlerdir. Rivka ise durumu sezmiş ve [Raşi’ye göre] onların rızası olmasa bile gideceğini söylemiştir.

59. Refakatçısını – Tam çeviriyle “dadı” ya da “sütanne”. Bu Devora olabilir (35:8). Aynı zamanda “çocukluk arkadaşları” anlamına da gelebilir; bkz. p. 61. Geleneksel kronolojiye göre, Rivka bu sırada 3 yaşındadır ve kendisine bakacak birine ihtiyacı vardır. Dadının görevi budur. İbn Ezra ise, Rivka’nın daha büyük olduğunu, ama o zamanlarda bir kızın küçüklüğünde dadılığını yapan kişinin, ona tüm hayatı boyunca eşlik ettiğini belirtir.

Yolcu ettiler – İster [Raşi’nin fikri doğrultusunda] kendilerine sırtını dönmelerini önlemek amacıyla ona isteksizce izin vermiş, isterse de [Radak ve Rambam’ın fikirleri doğrultusunda] onun isteğini hevesle kabul etmiş olsunlar; Rivka

⁵⁰ Lavan, Betuel'le birlikte cevap verdi. "Bu, Tanrı'nın belirlediği bir durum!" dediler. "Sana kötü ya da iyi diyemeyiz. ⁵¹ İşte Rivka önünde; al ve git. Ve Tanrı'nın konuştuğu gibi, efendinin oğluna eş olsun".

⁵² Avraam'ın hizmetkari onların bu sözlerini duyduğu zaman, Tanrı'ya [şükranını belirtmek için] yere kadar eğildi.

⁵³ Hizmetkar, altın ve gümüş mücevherler ve elbiseler çıkararak Rivka'ya verdi. Ayrıca, kardeşine ve annesine de değerli hediyeler verdi. ⁵⁴ O ve yanındaki adamlar, yediler, içtiler ve geceyi geçirdiler.

Sabah kalktıklarında [hizmetkar] "Beni yolcu edin; efendime döneyim" dedi.

⁵⁵ [Kızın] Kardeşi ve annesi "Kız bizimle bir yıl ya da on [ay] daha kalsın" dedi. "Sonra gider".

⁵⁶ [Hizmetkar] "Tanrı görevimi başarılı kılmuşken beni geciktirmeyin" dedi onlara. "Beni yolcu edin ve efendime gideyim".

⁵⁷ "Kızı çağıralım ve ona şahsen soralım" dediler.

⁵⁸ Rivka'yı çağırdılar ve ona "Bu adamlar gitmek istiyor musun?" diye sordular.

"Gideceğim" diye cevap verdi.

⁵⁹ Kızkardeşleri Rivka'yı ve refakatçısını; Avraam'ın hizmetkarlarını ve adamlarını yolcu ettiler.

lanılmaktadır; çünkü Rivka'nın ailesi, kızlarını o kadar uzağa göndererek Avraam'ın umutlarını cevaplamış olacaktır. "Doğruluk" ise, Rivka'ya yöneliktir; çünkü Yitshak'la evlenmesi onun yararınadır. **Sağa ya da sola döneyim.** "Sağa [güneye – Yişmael'in kızlarına] ya da sola [Avraam'a göre kuzeyde yaşayan Lot'un kızlarına]" (Raşi; Baal Aturim de bu fikri Gematriya ile desteklemektedir). Ya da "Efendimin diğer akrabalarına" (Raşbam).

50. Bu, Tanrı'nın belirlediği bir durum! – Tam çeviriyle, "Söz Tanrı'dan çıkmış!" Ailenin cevabı, Eliezer'in başarılı olduğunu gösteren en büyük kanıttır. Hahamlarımız bu cevabı, insana uygun eşi belirleyen Tanrı olduğuna dair bir kanıt olarak getirirler (*Talmud – Moed Katan* 18b). Her ne kadar bu sözler Lavan ve Betuel tarafından söylenmişse de, bunlar doğru olmasalardı, Tora'da yer almazlardı (Raşba).

Lavan'ın, saygısızlığını öne çıkarırcasına babasının bulunduğu yerde atılıp konuşması, onun kötü doğasını gösteren bir başka işaretidir (Raşi).

Kötü ya da iyi – "Yitshak ve Rivka arasındaki bu eşleşmenin, Tanrı'nın isteği yönünde olduğu açık olduğundan, bu olayın kötü olduğunu söylemeye – reddetmeye – hakkımız yok. İyi olduğunu söylememiz – onaylamamız – da mümkün değil. Çünkü olaylar bizim elimizde değil. Bu yüzden; *İşte Rivka önünde; al ve git* (s.p.) – bizim iznimize ihtiyacın yok" (Sforno).

51. Tanrı'nın konuştuğu gibi – Bu bölümün hiçbir yerinde Tanrı'nın açık olarak konuşmasına rastlamamaktayız. Ancak gerçekte Tanrı, olaylar üzerindeki kontrolünü göstererek bir bakıma "konuşmaktadır" ve anlatım, başından sonuna kadar, Tanrı'nın Rivka'yı Yitshak'a eş olarak belirlediğini ortaya koymaktadır (Ramban).

52. Avraam'ın hizmetkari – Daha önce (p. 34), Eliezer kendisinden bu şekilde bahsetmişti. Ancak Tora'nın Eliezer'i bu şekilde nitelendirdiği ilk yer burasıdır. Bağlılığını kanıtlayıp görevini başarıyla yerine getirdiği anda, Tanrı Eliezer'den, "sevdiği Ata'nın hizmetkari" olarak bahsetmiştir (Hirsch).

53. Rivka'ya verdi – Aile bu eşleşmeyi kabul ettikten sonra, Eliezer, Yitshak'ın elçisi gibi davranmakta ve iki genci resmen birleştirmektedir. Günümüzde düğünlerde kullanılan yüzüğün işlevini burada hediyeler yerine getirmektedir. Eliezer'in Rivka'ya daha önce kuyuda verdiği hediyeler ise sadece nişan amaçlıydı; zira onayı olmadığı sürece bir kadınla evlenmek mümkün değildir (*Lekah Tov*).

Kardeşine ve annesine – Babası Betuel neredeydi? Tüm aile, Eliezer'den cömert hediyeler bekliyordu. Oysa hediye olarak Eliezer sadece meyve verince (Alşeh; bkz. s.a.), Betuel anlaşmayı yeniden gözden geçirmeyi, bir fikre göre de Eliezer'i zehirlemeyi denemiştir. Bu nedenle Tanrı onu öldürmek için bir melek yollamıştır. (*Midraş; Raşi*).

60 ם וַיְבָרְכוּ אֶת־רַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחֲתָנוּ אֵת הָיִי
 61 לְאַלְפֵי רַבֵּבָה וַיִּירֶשׁ זֶרַעְךָ אֵת שְׂעַר שְׂנְאָיו: סָא וְתִקֶּם רַבֵּקָה
 וַנַּעֲרֹתֶיהָ וְתִרְכַּבְנָהּ עַל־הַגְּמִלִים וְתִלְכְּנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח
 62 הָעֶבֶד אֶת־רַבֵּקָה וַיֵּלֶךְ: סָב וַיִּצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֶרֶץ לְחֵי רֹאִי
 63 וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב: סָג וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בִּשְׂדֵה לַפְּנוֹת
 64 עָרֵב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גְמִלִים בָּאִים: סָד וְתִשָּׂא רַבֵּקָה
 65 אֶת־עֵינֶיהָ וְתִרָא אֶת־יִצְחָק וְתִפֹּל מֵעַל הַגְּמִל: סָה וְתֹאמֶר
 אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלֹּזֶה הַהֵלֶךְ בִּשְׂדֵה לְקִרְאָתָנוּ וַיֹּאמֶר
 66 הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וְתִקַּח הָצִעִיר וְתִתְּכֶם: סָו וַיִּסְפֹּר הָעֶבֶד
 67 לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה: סָז וַיָּבֹאֶה יִצְחָק הָאֱלֹהִים
 שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רַבֵּקָה וְתִהְיֶילָן לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָה וַיִּנָּחֶם
 יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ: פ

amacı, Agar'ı Avraam'la tekrar evlenmesi için getirmekti. Bu, Avraam'ın ikinci eşi Ketura'nın, aslında Agar ile aynı kişi olduğu şeklindeki geleneksel bilgiyle uyum içindedir (bkz. 25:1 ačk.).

Geliş yolunda gelmekteydi – Tam çeviriyle “gelmekten geliyordu”. Başka çevirilere göre “Yitshak, Beer Lahay Roi'ye düzenli olarak yaptığı yolculuklardan birinden dönüyordu...” (Targum; Ramban; Raşbam; Radak).

63. Akşama doğru kırdı düşünceye dalmak için çıktı – Yitshak'ın gün batımından önce dua ettiğini betimleyen bu tanım doğrultusunda, *Talmud* (Berahot 26b) ve *Midraş*, öğleden sonra yapılan *Minha* duası geleneğini Yitshak'ın başlattığını belirtir. Sabah duası *Şahrit*'i Avraam (19:27), akşam duası *Arvit*'i ise Yaakov (28:11) gelenekselleştirmiştir.

64. Devenin üstünden düştü – Ya da “neredeyse düşüyordu” (Saadya Gaon). Fakat çoğu otoriteye göre, yaklaşan adamın vakur görünümünden fazlasıyla etkilenen Rivka burada düşmemiş, Yitshak'ın önünde tevazu ifadesi olarak devenin öbür yanına eğilmiş (Raşi), başını eğmiş (Sforno), ya da deveden aceleyle inerek ağırbaşlı bir şekilde durmuştur. Daha sonra söz konusu kişinin

Yitshak olduğunu öğrenince de yüzünü peçeyle örtmüştür (Ramban).

67. Annesi Sara'nın çadırına – Sara hayatta olduğu sürece, çadırında, onun kutsiyetini gösteren üç işaret sürekli olarak görünürdü: (1) Çadırın içinde bir Şabat akşamından diğerine kadar bir kandil kesintisiz olarak yanardı, (2) açtığı hamur bereketliydi ve (3) *Şehina*'yı simgeleyen bir bulut (bkz. Şemot 40:34) sürekli çadırın üstünde dururdu. Sara ölünce, bu işaretler ortadan kalkmıştı; ancak Rivka çadıra girdiğinde, bu işaretler tekrar geri gelmişlerdir. *Midraş* bu pasuğu, “*Rivka*'yı çadıra getirdi – [*Rivka*, tıpkı] *annes* *Sara*'ydı” şeklinde çevirir (Raşi). Bu durum, Yitshak için, Rivka'nın Sara'nın halefi olmaya layık kişi olduğuna dair bir kanıttır.

Yitshak Rivka'yı öncelikle Sara'nın çadırına getirmiş, hareketlerinin Sara'nınkilere benzediğini görünce de onunla evlenmiştir (Malbim).

Yitshak annesinin ardından teselli buldu – Yitshak sadece eşine duyduğu sevgi sayesinde bu teselliye kavuşmuştur. Bu sevgi, Tora'nın, eşler arasındaki sevginin dayanması için öngördüğü tek kriter olan “dürüstlük ve hareketlerdeki uygunluk” temeline dayanmaktaydı (Ramban).

⁶⁰ Rivka'yı mübarek kıldılar ve "Kızkardeşimiz! Binlerce onbin [kişilik bir halk] haline gel. Soyun, düşmanlarımızın kapısını miras alsın!"

⁶¹ Rivka, kızlarıyla birlikte kalktı, develere bindiler ve adamın ardından gittiler. [Böylece] Hizmetkar, Rivka'yı aldı ve yola koyuldu.

⁶² Yitshak Beer Lahay Roi'den geliş yolunda gelmekteydi. [O sıralarda, Yitshak] Negev bölgesinde oturuyordu. ⁶³ Yitshak akşama doğru, kırdan düşünceye dalmak için çıktı. Gözlerini kaldırdı ve birden, yaklaşan develer gördü.

⁶⁴ Rivka gözlerini kaldırıp Yitshak'ı gördüğünde, devenin üstünden düştü.

⁶⁵ Hizmetkara "Kırdan bize doğru yürüyen şu adam kim?" diye sordu.

Hizmetkar "Efendim odur" deyince de, peçesini alıp örtündü.

⁶⁶ Hizmetkar, tüm yaptıklarını Yitshak'a anlattı. ⁶⁷ Yitshak onu [Rivka'yı], annesi Sara'nın çadırına getirdi ve Rivka'yla evlendi. [Rivka böylece] Ona eş oldu ve [Yitshak] onu sevdi. Yitshak [bu şekilde] annesinin [kayıbı] ardından teselli buldu.

niyetini açıklar açıklamaz, onu daha fazla engellememişler ve hemen bir tören hazırlayıp onu mübarek kılmışlardır. Fakat Abravanel'in gözlemlediği şekilde, aileden hiç kimse ona belirli bir yere kadar eşlik etmemiştir. Bu da memnuniyetsizliklerinin bir işaretidir.

60. Binlerce onbin – Bu sözler, Avraam'a Moria Dağı'nda verilen berahayı baz almaktadır: "Seni ... fazlasıyla çoğaltacağım" (22:17). Şimdi Rivka'nın ailesi, Avraam'a verilen bu berahanın, Rivka'nın dünyaya getireceği çocuklar yoluyla gerçekleşmesi için beslediği umudu dile getirmektedir: "Bu çocukların senden olup, Yitshak'ın olası başka bir eşinden olmaması, Tanrı'nın isteği olsun" (Raşi).

Düşmanlarının kapısı – Tam çeviriyle "kendisinden nefret edenlerin kapısı". Basit anlamda bu, çocuklarının olası bazı savaşlarda her zaman zafer kazanmasına yönelik bir dilektir. Fakat *Aamek Davar*, "kapı" kelimesinin Tora'da genellikle şehrin kapılarında bulunan yargıçları veya rehberleri ifade ettiğini söyler. Başka bir deyişle burada, Rivka'nın çocuklarıyla ilgili olarak, onların bütünlük ve bilgelik konusunda – düşmanlarının bile kendilerinden öneri isteyecekleri düzeyde – ünlenmelerine dair bir dilek söz konusudur.

Miras alsın – Ya da "zaptetsin". Bkz. 22:17 açık. Bu, günümüzde bile gelinlere verilen bir berahadır.

62–67. Yitshak ve Rivka.

Yitshak ve Rivka'nın karşılaşmalarını ve evlenmelerini anlatan bu kısa bölüm, Yahudilik ve Yahudi evliliğine dair esasları göstermesi açısından önemlidir. Bu bölüm, Yitshak'ın, Tanrı'nın bir önceki nesle merhamet gösterdiği (bkz. s.a.) bir yerde yaptığı duayı tamamlayarak geri dön-

mesiyle başlar. Çünkü Yahudiler geçmişlerine ve bu geçmişe rehberlik eden Tanrı'ya daima bağlıdır. Yitshak ve Rivka "karşılaşmışlardır"; ama bu şans eseri olmamıştır. Rivka, Yahudi kadınların her zaman en önemli özelliklerinden olmuş olan tevazuunu yansıtmış ve içgüdüsel olarak, karşılaştığı yabancının kutsal bir insan olduğunu anlamıştır. Sonunda Yitshak, onu annesinin çadırına getirir ve işte o anda Rivka'nın Sara'dan sonra gelmesi gereken kadın olduğu açıkça belli olur; çünkü Sara'nın kutsal varlığı oğlunun çadırına geri dönmüştür. Yitshak'ın Rivka'yı sevdiğini de Tora ancak bundan sonra söylemektedir (p. 67). Çünkü Yahudi evi Bet-Amikdaş'ın küçük bir örneğidir ve Koenler'i, evin hanımı ile, kutsiyeti sağlayan annesidir. Yitshak, sadece Seçilmiş Halk'ı kendisiyle birlikte yaratacak bir kadınla evlenebilirdi. Ve Rivka'da bunu bulmuştur.

Tora anlatıma Yitshak'ın Eliezer ve Rivka'yla yolda, onlar henüz şehre girmeden, tesadüfen karşılaştığını söyleyerek başlar. Tıpkı Eliezer'in Rivka'yla kuyunun başında karşılaşması gibi. İki karşılaşma da tesadüfen olmuş gibi görünmektedir; oysa gerçekte, her iki karşılaşma da Tanrı'nın isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir (Radak).

62. Beer Lahay Roi – Bkz. 16:14. Yitshak daha sonra burada yaşamıştır (25:11). Bazılarına göre, Yitshak oraya dua etmeye gitmişti; zira burada bir melek [Agar'a] görünmüştü ve dolayısıyla kutsal sayılabilecek bir yerdi (Ramban). Yitshak'ın ihtiyaçları, henüz dua etmeden önce cevap bulmuştur: Müstakbel eşi Haran'dan gelmektedir. Tıpkı Tanah'ta Tanrı'nın dediği gibi: "henüz beni çağırmadan bile, onlara cevap vereceğim" (Yeşayau 65:24; Sforino)

Başka fıkirlere göre Yitshak Agar'ı ziyarete gitmişti (Midraş – Bereşit Raba 60; Raşi). Bundaki

1-2 שִׁשִּׁי אֵל וַיִּסְּף אֲבָרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשֵׁמָה קְטוּרָה: ב וַתֵּלֶד לּוֹ
 אֶת־זִמְרֹן וְאֶת־יִקְשָׁן וְאֶת־מֶדֶן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק
 3 וְאֶת־שׁוּת: ג וַיִּקְשֶׁן יֶלֶד אֶת־שָׂבָא וְאֶת־דָּדָן וּבְנֵי דָדָן הֵיוּ
 4 אַשּׁוּרִים וְלִטְוּשִׁים וְלְאַמִּים: ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וְעַפְרָיִם וְחִנֹּחַ
 5 וְאַבִּידָע וְאַלְדָּעָה כָּל־אַלֶּה בְנֵי קְטוּרָה: ה וַיִּתֵּן אֲבָרָהָם
 6 אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק: ו וּלְבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם
 נָתַן אֲבָרָהָם מִתְּנַת וַיִּשְׁלָחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדָנּוּ חַי
 קְדָמָה אֶל־אֶרֶץ קְדָם:

Batanaea'nın doğusunda Sachia isimli bir halk yaşardı (Ptolemy, *Coğrafya* 5:15).

3. Şeva ve Dedan – Bkz. 10:7 ve 10:28. *Targum*, Divre Ayamim I 1:32'de bunu Zmargad ve Mezag olarak çevirmektedir. Aynı şekilde Divre Ayamim I 1:9 ve 10:7'de (bkz. 10:7 açık.). *Targum* onları bu şekilde başka isimlerle bağdaştırdığına göre, pasuk kişilerden değil, spesifik yerlerde yaşamış belirli gruplardan bahsediyor olabilir. Josephus buradaki Şeva'dan Şabatalılar ismiyle söz etmektedir.

Aşurim – Bir halk (Raşi; Josephus Flavius). Bkz. 2:14, 10:11; p. 18 açık. Olasılıkla, Yemen'deki Şur ya da Asir ile bağlantılıdır. Divre Ayamim'de bunlardan söz edilmemektedir. *Targum* buradaki üç ismi “kervancılar, tüccarlar ve kolonistler” şeklinde çevirmektedir (krş. *Targum Yonatan*; *Midraş – Bereşit Raba* 61; Raşi; 46:3, *Targum* o.ç.).

Midyan'ın oğulları – Midyan'da, bu beş halka denk gelen beş kral vardı; Bamidbar 31:8.

Efa – Şeva'dan kervanlarla altın ve tutsu malzemesi getirdiği belirtilen bir Arap kabilesi (Yeşaya 60:6, Raşi o.a.). *Targum* bunu bir yerde Halad ismiyle sunarken (Yeşaya 60:6, *Targum* o.ç.), başka bir yerde ise bu isim Havaled olarak geçmektedir (Divre Ayamim I 1:33, *Targum* o.ç.).

Efer – Josephus'a göre Afrika kıtası, ismini Efer'den almıştır. Josephus aynı zamanda Alexander Polyhistor'dan (MÖ 100-40 civarı) alıntı yapmakta ve Efer'in Libya bölgesini ele geçirip buraya Afrika olarak ismini verdiğini yazmaktadır (*Antiquites* 1:15:1).

5-6. Avraam, sahip olduğu her şeyi Yitshak'a

verdi – Yitshak Avraam'ın öncelikli oğlu olduğundan, Avraam onu, kendisine fiziksel ve manevi mülk vererek, diğer çocuklarından ayırmıştır (Malbim). *Odalık-oğullarına*, yani Ketura'nın doğurduğu çocuklarına ise hediyeler vermiştir. Tora onları Avraam'ın çocukları olarak tanımlar, çünkü onlar da ruhlarında Avraam'dan bir kıvılcımı taşımaktadırlar; ancak bunun büyük bölümü gizli kalmıştır (*Zoar Hadaş*). Avraam henüz sağken, kendi yerini alacak olan Yitshak'la tartışmaya girmemeleri için onları uzaklara göndermektedir. Diğer yandan, Yişmael'in statüsü, diğer “odalık-oğulları”ndan farklı görünmektedir. Nitekim, Avraam'ın gömülüşünde yer aldığından (p. 8, 9), onun diğerleri gibi kalıcı olarak gönderilmediği anlaşılmaktadır (Malbim).

6. Odalık-oğulları – İbranice *Bene Apilagşim*. Tam çeviriyle “odalıkların oğulları”. Raşbam'a göre bunlar Agar ve Ketura'dır. Ketura'nın Agar'la aynı kişi olduğunu öne süren Raşi'ye göre ise “odalık” adı verilen aslında bir kişi, yani Ketura'dır. Raşi bu noktada, normal eşin evlilik anlaşmasıyla [*Ketuba*]; “*Pilegeş – Odalık*”ın ise bu anlaşma olmaksızın evlenilen kadın olduğunu açıklar.

Hediyeler – Çok para (Raşbam; İbn Ezra). Başka bir görüşe göre, Avraam hayatı boyunca kendisine gerek Sara için, gerekse de başka vesilelerle verilmiş olan hediyelerden yararlanmak istemediğinden, bunları odalık-oğullarına vermiştir; zira bir önceki pasukta Avraam'ın, sahip olduğu her şeyi [yani tüm parasını] Yitshak'a vermiş olduğunu okumaktayız (Raşi; *Sifte Hahamim* b.a.). Ancak onlara verdiği şeyler, “miras” değil, sadece “hediye”dir (Sforno). Başka bir görüşe göre, Avraam bu oğullarına bazı mistik sırlar ve

[57. Avraam'ın Son Günleri]

25

¹ Avraam, ismi Ketura olan başka bir kadınla evlendi. ² [Ketura Avraam'a] Zimran, Yokşan, Medan, Midyan, Yişbak ve Şuah'ı doğurdu.

³ Yokşan, Şeva ve Dedan'a baba oldu. Dedan'ın oğulları ise Aşurim, Letuşim ve Leumim'di.

⁴ Midyan'ın oğulları Efa, Efer, Hanoh, Avida ve Eldaa'ydı.

Tüm bunlar Ketura'nın soyundandır.

⁵ Avraam, sahip olduğu her şeyi Yitshak'a verdi. ⁶ Avraam'ın odalık-oğullarına ise, Avraam hediyeler verdi. Sonra, [Avraam] henüz sağken, onları doğu yönünde, Doğu ülkesine, oğlu Yitshak'tan uzağa gönderdi.

25.

Tora'da her zaman karşılaştığımız bir şey vardır: Bir kişinin, anlatımdaki olayların gelişimindeki rolü sona erdiği zaman, daha yaşamaya uzun yıllar devam etse bile, hayatı, bitmiş gibi özetlenir. 140 yaşındayken Yitshak'ın evliliğini güvenceye almış olan Avraam, 175 yaşına kadar yaşadığı halde, Bene-Yisrael'in tarihindeki başrol, artık bir sonraki nesle geçmişti. Tora bu sebeple, Avraam'ın geri kalan hayatını bu noktada özetlemektedir. Burada kısaca Avraam'ın yeniden evlendiği, bu eşinden çocukları olduğu ve ölümünün ardından Yitshak ve Yişmael tarafından gömüldüğü anlatılır. Bunun ardından Bene-Yisrael'in gelişim tarihinde rolü olmayan Yişmael'den de kısaca söz edilir. Tora Yişmael'in sadece çocuklarının isimlerini verir ve sonra Yitshak ile ilgili anlatıma devam eder. Bu bölüm, Tora'nın sadece bir tarih kitabı olmadığını gösteren başka bir işarettir. Zira öyle olsaydı, kayda geçirilmesi gereken daha birçok ilginç olaya da burada yer verilirdi. Ancak Tora, Tanrı'nın Seçilmiş Halkı'nın gelişiminin anlatımıyla ilgilenmektedir ve bu sebeple, yer verilen olaylar da, sadece bu konuya bağlı olanlardır.

1-6. Avraam yeniden evleniyor.

1. Ketura – Bir odalık (Divre Ayamim I 1:32). Bazı kaynaklar bunun Agar olduğunu belirtirler (*Targum Yonatan*; *Midraş – Bereşit Raba* 61; Raşi). Bu fikir doğrultusunda Avraam, Agar'la tekrar evlenmiştir. Tora'nın Agar'a burada farklı bir isim [**Ketura**] vermesinin nedeni, onun, davranışlarını değiştirmiş ve tıpkı "**Ketoret** – [*Bet-Amikdaş'ta yapılan*] *Tütsü*" gibi hoş bir duruma gelmiş olmasıdır. İkinci bir fikre göre isim değişikliği, Agar'ın, Avraam'dan ayrıldığından bu yana başka kimseyle evlenmemiş olmasıdır [**Ketura** Aramca'da "kendisini kısıtlamış" anlamındadır] (*Midraş*, Raşi).

Başka otoriteler ise bunun üçüncü bir eş olduğunu söylerler (*Midraş – Bereşit Raba* 57; *Zoar* 1:133b; İbn Ezra; Raşbam; p. 6, Ramban o.a.). Bir antik kaynak ise Agar'ın o dönemde çoktan ölmüş olduğunu belirtir (*Sefer Ayovelot* 19:13).

Ramban, Avraam'ın, hayatının bu aşamasında, Haran'daki ailesinden bir eş bulmaya ihtiyaç görmediğini açıklar. Yitshak – ve daha sonra Yaakov – için bu bir gereklilikti; çünkü Bene-Yisrael ile ilgili Tanrısal antlaşma, onlar yoluyla gerçekleşecekti. Ancak Ketura'nın çocukları için böyle bir durum söz konusu değildir.

2. Ona ... doğurdu – Avraam, şimdi Yitshak doğduğu zamana göre daha da yaşlı olduğu halde, bu doğumlar farklı birer mucize olarak kabul edilmez. Ne de olsa, yaşlanmış vücudu, Yitshak'ın doğumu için zaten güçlendirilmişti. Bu doğumlarla ilgili olarak, Tanrı, sadece bu kapasitesini korumasını sağlamıştır (*Aamek Davar*).

Zimran – Bazıları bunu, Mekke ve Medine arasında bulunan ve Ptolemy'nin *Coğrafya* adlı eserinde bahsettiği Zabram şehri ile bağdaştırır. Josephus'un buradan bahsederken kullandığı isim ise Zambran'dır.

Medan – Bkz. 37:36. Olasılıkla Medine ile bağlantılıdır.

Midyan – Akabe körfezinin kuzeydoğusunda, Arap Yarımadası üzerinde, günümüzde Ürdün'ün güney kısımlarına denk gelen bölgede yaşamış olan ünlü bir halk. Bkz. 37:28, 36:25. Bene-Yisrael ile çeşitli dönemlerde ilişkileri olmuştur; Bamidbar 22:4, Şofetim 7:12, 6:1 vs. Bizim için en büyük önemi, Moşe Rabenu'nun Midyan'lı bir kadınla evlenmiş olmasıdır (Şemot 2:16).

Şuah – İyov'un, Uts (10:23, 22:21) ülkesindeki arkadaşının ismi Şuah'lı Bildad'dı (İyov 2:11, İbn Ezra o.a.). Antik çağda, batı Arabistan'da,

7 וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָיַ
 8 מֵאֶת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחֹמֶשׁ שָׁנִים: ה' וַיָּגֹזַע וַיָּמָת אַבְרָהָם
 9 בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשִׁבְעַ וַיֵּאֲסֹף אֶל־עַמּוּיוֹ: ט' וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
 יִצְחָק וַיִּשְׁמְעָאֵל בְּנָיו אֶל־מַעֲרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שָׂדֶה עֶפְרָן
 10 בֶּן־צִחֹר הַחֹתִי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִמְרָא: י' הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה
 אַבְרָהָם מֵאֶת בְּנֵי־חַת שָׁמָּה קִבֵּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ:
 11 יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
 12 וַיָּשָׁב יִצְחָק עַם־בָּאָר לְחֵי רֹאִי: פ' שְׁבִיעִי יב וְאֵלֶּה
 תִּלְדֹת יִשְׁמְעָאֵל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יִלְדָּה הָגָר הַמִּצְרִית
 13 שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמְעָאֵל בְּשִׁמְתָם
 לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמְעָאֵל נְבִית וְקִדְר וְאַדְבָּאֵל וּמִבְשָׁם:

Yişmael'in, "Avraam'ın oğlu" olarak nitelenmesi, Avraam'ın Yişmael'i, kelimenin her anlamında oğlu olarak gördüğünü gösterir. Yişmael'in "cariyenin oğlu" (21:10) olarak nitelenmesi ise, onun sadece Sara'nın gözündeki konumunu yansıtmaktadır (*Aamek Davar*).

13. İlk doğan oğul – "Behor".

Nevayot – Tora daha sonra, Esav'ın Nevayot'un kızkardeşi Mahalat'la evlendiğini açıklamaktadır (28:9, 36:3). Anlaşıldığı kadarıyla Nevayot halkı, davar çobanlığıyla uğraşan göçebelerdi (Yeşaya 16:7, Radak o.a.). Kuzey Arabistan'da, Kızıl Deniz'in güneyine doğru olan bölgede yaşamış olan Nebatiler'le bağdaştırılırlar (Divre Ayamim I 1:29, *Targum* o.ç.; Josephus Flavius, *Antiquites* 1:12:4. Ayrıca Makabiler I 5:25, 9:35; Makabiler II 5:8; Strabo 16:4; Pliney 12:37). Başkentleri, antik Kadeş bölgesindeki Petra'ydı (Strabo 16:799, 17:803; Pliney 6:32). Ayrıca Josephus, *Antiquites* 14:3:3, 14:6:4.

Kedar – *Targum* burayı Arabistan olarak açıklar; krş. Yehezkel 27:21. Bu da tanınmış bir halktı; Yeşaya 21:16, 21:17, 42:11, Yirmeyau 2:10. Koyun yetiştiren (Yeşaya 60:17, Yehezkel 27:21), siyah çadırlarda oturan (Şir Aşirim 1:5) ve saldırı olarak tanınan (Teilim 120:5) bir doğu kabilesiydi. Hatsor adlı bir şehirle bağlantılıydılar

(Yirmeyau 49:28). Bazıları bu halkı, eski Asur yazılarında adı geçen Kidru ile bağdaştırırken, bazıları da antik coğrafya eserlerindeki Kedrei ile özdeşleştirirler (Pliney 5:11).

Behor Nevayot ile ikinci oğul Kedar, Yişmaeli kabilelerinin en önemli olanlarıdır. Yeşaya 60:7'de bir arada anılırlar.

Adbeel – Bu isim eski Asur yazılarında geçmektedir.

⁷ Avraam'ın yıllarının yekünü şöyledir: 175 yıl yaşadı. ⁸ Avraam son nefesini verip, ileri bir yaşta, yaşlı ve doygun bir şekilde öldü ve halkına katıldı. ⁹ Oğulları Yitshak ve Yişmael onu, Hiti [ulusundan] Tsoar oğlu Efron'un, Mamre'nin bitişiğindeki arazisine, Mahpela Mağarası'na gömdüler. ¹⁰ Avraam'ın Het oğullarından satın almış olduğu arazi – Avraam, eşi Sara ile işte orada gömülmüştür.

¹¹ Tanrı, Avraam'ın ölümünden sonra, oğlu Yitshak'ı mübarek kıldı. Yitshak, Beer Lahay Roi civarında oturdu.

[58. Yişmael]

¹² Avraam'ın – Sara'nın cariyesi Mısır'lı Agar'ın doğurduğu – oğlu Yişmael'in soyu bunlardır:

¹³ Yişmael'in oğullarının isimleri, doğum sırasına göre isimleriyle şunlardır: Yişmael'in ilk doğan oğlu Nevayot, [ayrıca] Kedar, Adbeel, Mivsam,

manevi isimler öğretmiştir (Raşi). Ancak onlar bu isimlerle gayrikutsal manevi güçleri yeminle bağlamışlar ve çeşitli büyüler gerçekleştirmişlerdir. Doğu ülkelerinde büyü'nün yaygın olmasının olası sebeplerinden biri budur (*Daat Zekenim*). Avraam, bu oğullarının kutsiyet içinde yaşamayacaklarını tahmin ettiğinden, onlara Kutsal İsimler öğretmemiştir (*Sifte Hahamim*).

Doğu ülkesi – Anlaşıldığı kadarıyla yukarıda sözü edilen halklar Arap yarımadasında yaşamışlardır ve Josephus bunu desteklemektedir. Ayrıca onların, Kızıldeniz boyunca yaşayan antik bir halk olan Troglodytler'in topraklarını ele geçirdiklerini de kaydeder (*Antiquites* 1:15:1; Herodotus 4:183, Diodorus 3:31; Strabo 17:771).

7-11. Avraam'ın ölümü.

7. Avraam'ın yıllarının yekünü şöyledir – Tam çeviriyle “Avraam'ın yaşamış olduğu yaşamının yıllarının günleri şunlardır”; Bkz. p. 17. Buradaki “günler” ifadesini “yekün” anlamında bir deyim olarak algıladık (Rabi Arye Kaplan). Pasukta kulanılan ayrıntılı betimleme, Avraam'ın, hayatının tek bir gününü bile boşa harcamayarak yaşadığını ifade etmektedir.

Tora Avraam'ın yaşam süresini sunarken, Sara'ninkini sunduğu zaman kullandığı yöntemi kullanmaktadır (bkz. 23:1). Başka bir deyişle Avraam, 100 yaşındayken 70 yaşında, 70 yaşındayken de 5 yaşında gibiydi – yani günahsızdı (Raşi). “70 yaşında günahsız olma” kavramı, bu yaşta insan hayatının artık alacakaranlık dönemine girdiğini ve kişinin, ölümün yaklaştığını bilincine varmasıyla günahattan uzak durmaya özellikle gayret ettiğini simgeler (*Beer Mayim Hayim*).

175 yıl – Tam çeviriyle “100 yıl ve 70 yıl ve 5 yıl”. Avraam, yaratılışın 2123. yılında ölmüştür (*Seder Olam*). Tora'da verilmiş olan tarihlerden, bu sırada Yitshak'ın 75, Yişmael'in de 88 yaşında olduğu kolayca hesaplanır. Yaakov ve Esav ise 15 yaşındadırlar; bkz. p. 29 açık.

8. Halkına katıldı – Bu, ruhun ölümsüzlüğü konusuna açıkça işaret eden bir ifadedir. Bkz. 15:15.

9. Oğulları Yitshak ve Yişmael – İlerleyen bölümlerde, Esav'ın, Yitshak'ın gömülüştü sırasında Yaakov'un önüne geçme çabasında olduğunu görmekteyiz (33:29). Oysa burada, Yişmael daha büyük olmasına karşın önceliği küçük kardeşi Yitshak'a vermektedir (*Mizrahi*). Burası, Yişmael'in hatalarından dönerek *Teşuva* yaptığı sonucuna varabileceğimiz bir yerdir (Raşi).

11. Tanrı ... Yitshak'ı mübarek kıldı – Tanrı'nın Yitshak'ı, Avraam'ın ölümünden hemen sonra mübarek kılması, bu mübarek kılış ile ölümün birbirleriyle ilişkili olduğuna dair bir işarettir (*Nahalat Yaakov*). Hahamlarımız buradan yola çıkarak, Tanrı'nın Yitshak'ı, bu yaş döneminde teselli ederek mübarek kıldığını belirtirler. Alternatif olarak, Tanrı'nın Yitshak'a, önceden Avraam'a vermiş olduğu berahayı aktardığı söylenebilir (Raşi).

Beer Lahay Roi – Bkz. 24:62 açık.

12–18. Yişmael'in soyu. En yüzeysel anlamda, Yişmael'in soyundan gelenlerin burada listelenmesinin sebebi, [*“Avraam'ın oğlu Yişmael”* vurgusundan da anlaşıldığı üzere] Avraam'a yönelik bir saygı olabileceği gibi (Radak) *Tsadikler*'in soyunun kalabalık kılındığını vurgulamak da olabilir.

- 14-15 יד ומשמע ודומה ומשא: טו חכד ותימא יטור נפיש וקדמה:
- 16 מפטיר טז אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם
- 17 ובטירתם שנים-עשר נשיאם לאמתם: יז ואלה שני חיי
- ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת
- 18 ויאסף אל-עמיו: יח וישכנו מחוילה עד-שור אשר על-פני
- מצרים באכה אשורה על-פני כל-אחיו נפל:

aşmaları gerekeceği anlamına gelmektedir.

Cümlelerin tam çevirisi “*tüm kardeşlerinin yüzleri üstüne düştü*” şeklindedir; ancak bu bir deyimdir. Başka görüşlere göre ifadenin anlamı “*tüm kardeşlerinin arasında [göçebe olarak] dolaştı*”dır (İbn Ezra). Bir başka görüş ise “*Tüm kardeşlerinin huzurunda öldü*” şeklindedir (İbn Ezra). Bkz. 37:28 açık.

¹⁴ Mişma, Duma, Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Yetur, Nafiş ve Kedma. ¹⁶ Bunlar Yişmael'in oğullarıdır ve onların sursuz ve surlu şehirlerine verilmiş isimler bunlardır. [Bunlar] Kendi milletleri için oniki reisti.

¹⁷ Yişmael'in yıllarının yekünü şöyledir: 137 yıl. Son nefesini verip öldü ve halkına katıldı.

¹⁸ [Yişmael'in soyundan gelenler] Havila'dan, Mısır sınırındaki Şur'a doğru, [buradan] Aşur'a kadar olan bölgede yaşadılar. Tüm kardeşlerinin toprakları üzerine yerleştiler.

14. Duma – Yeşaya 21:11 (Radak ve İbn Ezra o.a.; ancak Raşi farklıdır). Josephus bunun İdumas olduğunu belirtmekte ve belki de İdumia ile bağlamaktadır. Suriye-Arap sınırında Duma ya da Dumat Algandel olarak bilinen bir yer vardı. Ayrıca Suriye'de de Şam'ın yaklaşık 20km. doğusunda da Duma diye bir yer vardır. Ptolemy'de ise Domita ismi geçmektedir (5:19).

Masa – Bkz. 10:30, Şemot 17:7. Bu isim eski Asur yazılarında geçmektedir.

15. Tema – Arabistan'la (Yeşaya 21:14), özellikle de Dedan ve Buz'la (Yirmeyau 25:23) bağlantılıdır. Bu halk da Şeva ile bağlantılı kervan işiyle meşguldüler (İyov 6:19). Arap çölünün kuzeyinde yaşıyorlardı. Günümüzde Suudi Arabistan'daki Tayma şehriyle bağlantısı olabilir. Haklarında *Adroma* – tam anlamıyla “güney” ismi kullanılır (Divre Ayamim I 1:30, *Targum* o.ç.). Arabistan'ın güneyinde Adramut adlı bir bölgenin bulunması bu açıdan dikkat çekicidir.

Yetur ve Nafiş – Yetur ile Nafiş, Yarden Nehri'nin doğu yakasından, Reuven, Gad ve Menafe kabilesinin yarısı tarafından sürülmüşlerdi (Divre Ayamim I 5:19, Raşi o.a.). Burası tam olarak, Hula Gölü'nün kuzeydoğusundaki İturaea bölgesidir (Strabo 16:755; Pliney 5:19). Buraya ise daha önce yaşadıkları ve Arap çölünde bulunan bir başka İturaea adlı bölgeden gelmişlerdi (Strabo 16:756). Daha sonra ise Şam'ın kuzey ve güneyinde, kendilerine ulaşmanın zor olacağı dağlık bölgeye yerleştiler. II. Bet-Amikdaş döneminde Haşmonai Kralı Aristobulus, İturaea halkını Yahudiliği kabul etmeye zorlamış, topraklarını da Yeuda Krallığı'na katmıştır (Josephus Flavius, *Antiquites* 13:11:3). Bölge daha sonra Romalılar tarafından Suriye'ye dahil edilmiştir (Tacticus, *Vakayiname* 12:23).

16. Bunlar Yişmael'in oğullarıdır – Genelde olduğu gibi, konu tüm olayları özetleyen bir cümle ile bitirilmektedir. Kapanış özeti ayrıca, sonrası için bir giriş görevi de görmektedir (Radak): “ve onların sursuz ve surlu şehirlerine ve-

rilmiş isimler bunlardır”. İster [Rabi Hoffmann'ın görüşüyle “göçebe kavimlerin dairesel kampları” anlamına gelen] sursuz şehirlere, isterse de surlu şehirlere yerleşmiş olsunlar, Yişmaeli kabileler güvenli ve onurlu bir şekilde yaşamışlardır. Nerede yaşamış olurlarsa olsunlar, bu kavim isimlerini taşıyanların tümü, Yişmael'in soyundan gelirler (krş. Radak).

Oniki kabile reisi – Bkz. 17:20.

17. Yişmael'in yaşının verilmesinin sebebi, bu sayının, Yaakov'un hayatında gerçekleşen birçok olayın tarihinin belirlenmesine yardımcı olmasıdır (bkz. 28:9 açık.; *Talmud* – *Yevamot* 64a, Raşi o.a.). Sara ve Avraam'ın yaşamlarıyla ilgili yıl sınıflandırmasına (23:1 açık., p. 7 açık.) burada da rastlamaktayız. Yişmael'in, hayatının büyük bölümünü Tanrı'nın yolundan uzak bir şekilde yaşadığını göz önünde bulundurursak, aynı sınıflandırmanın burada da yapılmasını nasıl açıklayabiliriz? *Daat Zekenim*, bu soruya cevaben, Yişmael'in ilerki yıllarında yaptığı *Teşuva*'nın çok güçlü ve içten olduğunu ve bu nedenle, önceki günahlarının tamamen silindiğini belirtir.

18. Havila – Bkz. 2:11, 10:7, 10:29. Kral Şaul, Amalekler'i, Şur ve Havila arasına kadar takip etmişti; Şemuel I 15:7. Bazıları bu ifadeyi, burayı başka yerlerdeki Havila'lerden ayırmak için “Şur'un yanındaki Havila” olarak çevirirler.

Şur – Bkz. 16:7, 20:1.

Aşur – Yani “ta kuzeye kadar”; bkz. 2:14, 10:11. Bazıları burayı p. 3'te bahsi geçen Aşurim ile bağdaştırır.

Tüm kardeşlerinin toprakları üzerine yerleştiler – Hirsch. Bu ifade, Yişmael'in soyundan gelen Araplar'ın, Avraam'ın diğer çocuklarının topraklarını ele geçirip, tüm Ortadoğu'da hakimiyet kurdukları anlamına gelmektedir. Bu ifadenin temel amacı, Tanrı'nın Agar'a vermiş olduğu sözü (bkz. 16:12 ve o.a.; krş. Raşi o.a.) harfiyen yerine getirdiğini bildirmektir. Bu beraha, Yişmael'in soyundan gelenlerin fazlasıyla çoğalcıkları, öyle ki kendi kardeşlerinin sınırlarını bile